

TÖRTÉNELEM – NÉPÉLET – NÉPHAGYOMÁNY

ÖRÖKSÉGÜNK

I. évfolyam (2007) 1. szám

Üdvözet az Olvasókhoz

2006 és 2007 fordulóján, székelyudvarhelyi székhellyel Hargita Megye Tanácsa létrehozta a Megyei Hagyományőrzési Forrásközpontot. Voltak, akik kérdezték: miért? A kérdésre a választ az intézmény munkatársai kell megadják, én pedig úgy gondolom, hogy az Örökségünk megjelenése után kevesebb lesz az okvetetlenkedő kérdező.

A válaszom korábbi időkre nyúlik vissza. Mindig úgy éreztem, tartozom ezzel azoknak, akik az első néptánc lépésekre tanítottak, akik vésőt, kalapácsot adtak kezembe a faragáshoz, hangszerrel a muzsikaszóhoz, és túl ezen, akik megtanítottak arra, hogy vannak gyökereink, hogy van egy örökségünk, amivel kötelesek vagyunk sáfárkodni.

Ezt a lapot szakemberek írják, de mindenkinek: természetesen kollégáinknak, de azoknak is, akik itt találkoznak először bizonyos kérdésekkel, fogalmakkal. Elvárás, hogy a szöveget ők is értsék, mi több, élvezhessék. Történelem és néprajz mindenkinek – szól a lelkes szerkesztőgárda jelszava –, „nem középiskolás fokon”, de úgy, hogy megértse bármely középiskolás, akit egy picit is érdekel. Hogy lépésről lépésre, minél többet megismerhessünk örökségünkől, és jobban tudjunk vigyázni rá.

Jó munkát kívánok a születő intézménynek és lapnak egyaránt. Hála a sorsnak, van munkájuk bőven, mert van mit óvnunk és őriznünk e tájon.

Bunta Levente,
a Hargita Megyei Tanács elnöke

ÖRÖKSÉGÜNK
Történelem. Népelet. Néphagyomány.
I. évfolyam (2007) 1. szám

Tárgyi örökségünk

4 Mihály János: Romokban hever a szentkeresztbányai vashámor

História

6 Gidó Csaba: Az újságírás kezdetei
Székelyudvarhelyen: „Udvarhely”

7 Novák Károly-István: A székelyek képe dualizmuskori leírásokban

9 Zepeczaner Jenő: Egy jó feredő

10 Sófalvi András: Árpád-kori templomok
Udvarhelyszéken

Népi kultúra

12 Dr. Balázs Lajos: Lármafából láncfa

13 Ivácsony Zsuzsa: A középiskolai néprajzoktatás esélyei

14 Róth András Lajos: Ami kimaradt egy lapból

16 Sándor-Zsigmond Ibolya: „Keresztúri szítások, / A városi rostások...”

17 Hajdani ízek Székelyföldről

Megkérdztük

18 „Egy nagyon szép történelem, amely tele van eredetiséggel...”

Novák Károly-István beszélgetése Egyed Ákos történéssel

Forrásközelben

20 Oláh Sándor: „...Ép elméjén és tiszta Szólló nyelvén...”

Utazó elődeink

22 [Hermann Gusztáv Mihály]: Fogarasi János: Utazás a Nagy Küküllő mellett

Közgyűjteményeink

24 Kovács Piroska: A máréfalvi Tájház

Életutak

26 Kovács Sándor: Homoródszentmártoni Biró Sámuel (1665–1721)

Lábjegyzet

28 Novák Csaba Zoltán: Areopolisz, több mint helytörténet

Székely fonó

29 [Mihály János]: Orbán József eredeti meséi és anekdotái

Évfordulóink

30 P. Buzogány Árpád: Évfordulóink. 2007. máj.–júl.

Örökségünk,
avagy lehet-e a múltnak jövője?

Székelyföldi súlypontú, történeti-néprajzi tematikájú, ismeretterjesztő lap alapítására több kísérlet történt. A legéletképebb mindmáig a Bányai János 1931 és 1944 között megjelenő *Székelysége* volt. Az 1989-es rendszerváltozás utáni próbálkozások sajnos nem hoztak tartós sikert. Ennek igen sok oka lehet: a téma iránti lankadó érdeklődés, a stabil anyagi háttér, meg egy megbízható terjesztői hálózat hiánya, az alapítók publicisztikai járatlansága, a marketing fontosságának lebecsülése, és sorolhatnánk...

Mi most ismét megpróbáljuk. Megpróbáljuk, bízva abban, hogy tanultunk a fennebb soroltakból. Meg abban, hogy létezik az a – reményeink szerint társadalmilag, illetve iskolázottsága tekintetében összetett – réteg, amelyet érdekel az erdélyi múlt, a székely népelet, szellemi és tárgyi örökség. És bízunk abban is, hogy ezt a réteget meg tudjuk találni. Megtalálni érthető és érdekes cikkekkkel, változatos tematikával, tetszetős küllemmel, és mindezt megfizethető áron. Ezeket tessenek számon kérni rajtunk.

Amit viszont nem vállalunk: hogy akadémiákat rengető szenzációkkal szolgáljunk. Pedig tudjuk, e műfajnak egész jó piaca van. Ám hivatásunk kötelez: olyasmi ez, mint az orvos hippokratészi esküje... Meg úgy érezzük, hogy *múltunk*, illetve *múltunk jelene* – napjaink élő, sok törődéssel éltetett hagyományai – vannak annyira színesek, hogy nem szorulnak művi retusálásra. S ha van a múltnak jelene, ha közösségek küzdenek például épített és egyéb tárgyi emlékeik megőrzéséért, remény van a jövőre is.

Egy táj jövőbeni arculatát nem csak a most és az ezután épülő létesítményei határozzák meg. Az értő vándor sokkal többet kiolvas a régiekből. S ha nem találja őket, vagy elnyűtten, elhanyagoltan, megcsúfoltan találja, gyanakvóvá válik – lett légyen jövételének célja alapvetően idegen a múlt búvárlásától. Ezért bízhatunk abban, hogy van a múltnak jövője. Próbáljunk közösen tenni érte és beszélni róla!

a szerkesztők

*A címlapon: A szentkeresztbányai vashámor vízikereke. Az Ybl Miklós Főiskola hallgatóinak felvétele. Lásd cikkünket a 4. oldalon.
A címlap belső oldalán: Pillanatképek a máréfalvi Tájházban zajló rendezvényekről. Lásd cikkünket a 24. oldalon.*

ÖRÖKSÉGÜNK : Történelem. Népelet. Néphagyomány. I. évfolyam (2007) 1. szám

Megjelenik negyedévente

Kiadja a Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont

Igazgató: dr. Hermann Gusztáv Mihály

Főszerkesztő: Kolumbán Zsuzsanna

Szerkesztőbizottság: dr. Hermann Gusztáv Mihály, Mihály János, Miklós Zoltán, P. Buzogány Árpád.

A szerkesztőség címe: Székelyudvarhely, 1918 December 1 utca, 9. sz., 3. szint.

Tel.: 0266-214440 (7–15 óra között), Fax: 0266-214441

e-mail: oroksegunk@hereditas.ro

Műszaki és grafikai szerkesztés: Corvette Kft., Székelyudvarhely

Nyomdai munkálatok: Infopress Rt., Székelyudvarhely

Megjelenik a Hargita Megyei Tanács támogatásával.

Romokban hever a szentkeresztbányai vashámor

Az egykori Vlahicai Vasipari Vállalatnak (ma Metalurgica Rt.) egy kivételes, egyedi ipartörténeti érték van/volt a birtokában, amely nemcsak a tulajdonos, hanem egykor a szűkebb-tágabb vidék számára is fontos volt. Ez nem más, mint a XIX. század dereka táján épült vashámor, amely napjainkra sajnos a végső pusztulás határára került, az összeomlás veszélye fenyegeti. Erre, a kétnyelvűség szellemében elhelyezett „FIGYELEM! OMLÁSVESZÉLY!”, „PERICOL DE CĂDERE ÎN GOL!”, „FIGYELEM ÁTJÁRNI TILOS!” feliratú táblák is figyelmeztetik az oda tévedt turistákat, kíváncsiskodókat.

De kezdjük történetünket az elejéről. A Kis-Homoród menti vashámorok története egészen a XVI. századig nyomon követhető vissza. 1591-ben említik először a lövétei vasbányát („*ferrifodina in territorio et intra veras metas eiusdem possessionis Leovete*”). Jánosfalvi Sándor István szerint ekkor már hámora volt itt a Lövétét birtokló Székely Mózesnek, Báthory Zsigmond kiváló hadvezérének, a későbbi fejedelemnek, de másoknak is, akik a vaskitermelést és -feldolgozást „társaságosan” művelték. E hámorok emlékét a *Hámorkert*, *Vasszar*, *Bányaoldal* helynevek is őrzik.

Az 1700-as évek második feléből forrásaink a homoródszentpáli báró Wesselényi Kata lövétei birtokán, Borz

bükke töve nevű helyen működő hámorról tudósítanak (1775). Ugyanitt állít fel 1794-ben Ugron Pál egy vashámort. Ekkor már hámor működik Lövéte közelében, Kirulyban és Homoródmás határán (Farkasmező) is, amelyeket a Torockóról elszármazott vashámoros, Tóbis János építtetett a maga költségén.

A szentkeresztbányai vasgyártás a lövétei vasművességből sarjadt ki, Gyertyánffy Jónás bánya- és kohómérnök kezdeményezésének eredményeként, 1836 után, számos embert foglalkoztató modern vasiparrá fejlődött. Gyertyánffy, a termelt áru jobb szállítási lehetőségeit mérlegelve, a Kis-Homoród völgyének felső felében rendezkedett be, Kerekfenyő határrészben, hol a mai romos hámor is áll.

A kis gyártelep és vashámora az 1848–49. évi forradalmi és Habsburg-ellenes szabadságharcban hadipari szerepet kapott. Itt 1849 februárjától kezdve a szabadságharc végéig ágyúgolyót öntöttek a Gál Sándor főparancsnoksága alatt harcoló székelyföldi haderők számára. Ennek következtében az átvonuló orosz hadak megtorlásképpen feldúlták a Lövéte határában lévő kohó- és hámortelep, porig égetve a töltőhidat.

Az időközben tönkrement és hadianyaggyártásért börtönbe került Gyertyánffyék után az üzemet kézről kézre adják a tulajdonosok (Demeter Miklós, Rákovitz Albert és társai, Brassói Bánya- és Kohómű Rt., Hrobonyi Adolf és veje, Lántzky Sándor, Kamner és Jekelius cég, Brassói Általános Takarékpénztár), mígnem 1948-ban államosítják.

A Kerekfenyő határrészben álló vashámort, amely a gyárteleppel együtt állami tulajdonban került, 1968 után a műemlékvédelmi bizottság segítségével restaurálták, és élő múzeummá alakították.

1975-ben Volker Wollmann, ipartörténeti emlékekkel foglalkozó muzeológus a következőket írja a vashámorról: „Élő múzeum, amely nemcsak a feltörekvő kapitalizmus ipari hangulatát idézi, hanem a vasmegmunkálás technológiáját élőben bemutató lecke lehet mind a szakértők, mind a laikus érdeklődők számára. Sőt mi több, a késztermékből kiállítás is látható, s ha ennél is több kell, a látogató kérésére helyben is legyártják bármelyik darabot. Ennek a fontos és egyedi műemléknek a megőrzése, karbantartása és működtetése követendő példa lehet mind a műemlékvédelem, mind a hazai muzeográfia számára”. (*Revista muzeelor și monumentelor*, 1975. 2. sz. 35.)

Ebben az állapotban érte a privatizáció, s még 1992-ben is éppen úgy működött, mint 1975-ben, amikor Volker Vollman úr erre járt. Még a hámor belső falára erősített dróthálókön kiállított kovácsoltvas tárgyak (ekekés, lapát – több fajta –, ásó, fejsze, félkészibárd, kalapács, ráverő, kapa – több fajta –, rंगा, csákány, vastengely szekerekhez stb.) is megvoltak, s régi, kovácsoltvas szegekkel díszített ajtajának egy darabját is meg lehetett szemlélni egyik sarokban.

Aztán következett a hámor leg-sötétebb korszaka, amely sajnos még manapság is tart. 1992 és 1999 között nemcsak az ajtó- és ablakkeretek, hanem a kiállított tárgyak is eltűntek s minden vastárgy, még a mozdíthatatlannak vélték is nagyrészt a hámor tözsom-szédságában létesített ócskavasbegyűjtő

*A szentkeresztbányai vashámor az 1970-es években.
Kovács Dénes felvétele*

Tárgyi örökségünk

központba vándoroltak, mindannak ellenére, hogy számtalan ember (helyi civil szervezetek és magánszemélyek, az Országos Műemlékvédelmi Bizottság, Hargita Megye Művelődési, Egyházügyi és Nemzeti Kulturális Örökség Igazgatósága munkatársa, Mihály Zita) megpróbált tenni valamit eme ipartörténeti műemlék megmentésének érdekében.

A folyamatos lopkodás következtében 1998 őszére csak a csupasz falak maradtak. A tetőről lelopták (a többivel együtt) a lelkes helyi kezdeményezésre ajándékozott cserpeket is (1995), minek aztán az lett az eredménye, hogy a tetőszerkezet korhadásnak indult s 1999 februárjában beszakadt a már meggombásodott kalapácsokra. A tulajdonos szentkeresztbányai vasüzem segítséget kért a műemlékvédelemtől, és ezt meg is kapta. Az Országos Műemlékvédelmi Bizottság az 1999-es restaurálási tervben 100 millió lejt utalt ki sürgős beavatkozásra, vagyis az épület befedésére.

Sajnos a tulajdonos vasüzem, a csőd szélén állva, továbbra sem tudta felvállalni a jó gazda szerepét, így a szentkeresztbányai vashámor állapota tovább romlott.

A manapság idelátogatókat szomorú kép fogadja. A három működéséhez elengedhetetlen vízgyűjtő feltelt, két zsilipjéről (*suber*) ellopták a faanyagot, akárcsak a Kis-Homoród vizét a kerékre vezető ún. *laj* deszkázatát és tartószerkezetét. Ami még megvan, elkorhadt, meggombásodott. A három vízkerékből csupán csak egy van meg, s az is szomorúan árválkodik a mindent felvevő növényzet között. A műhely belsejében a három hámkalapács közül csak kettőnek az elkorhadt faszervezetét találjuk, a kemencék összeomolva, anyaguk szétázva, a tetőszerkezet újra beszakadva stb. Egyszóval: a vashámor az összeomlás, a végleges megsemmisülés veszélye fenyegeti.

Csak remélhetjük, hogy a tulajdonos ebben az utolsó órában felismeri, hogy ennek az értékes ipartörténeti emlékeknek a megmentése fontos feladat, s megteszi a szükséges lépéseket (erre a törvény is kötelezi) annak érdekében, hogy a szakintézmények és az önkormányzat segítségével a vashámor visszanyerje eredeti rendeltetését, és a vidék egyik turisztikai látványosságává váljon.

Mihály János

*A szentkeresztbányai vashámor
Az Ybl Miklós Főiskola hallgatóinak felvételei*

Az újságírás kezdetei Székelyudvarhelyen: „Udvarhely”

„Miután szükségesnek mutatkozik oly közlöny megindítása, mely a székely központban jelenvén meg, innen a szélső határokig, sőt ha lehet még azon túl is terjessze a hazaszeretet és közművelődés áldásdús eszméit, nyújtsa tért a szellemi táplálkozásra s a közszellem helyes iránybani fejlesztésére, ily céloktól vezéreltetve megindítjuk szerény lapunkat, azon reményben, hogy az mindenütt kedvesen fogadott vendége leend a családnak”– írja Szombathy Ignác Mihály főszerkesztő az első székelyudvarhelyi lap, az *Udvarhely* beköszöntőjében, 1872. január 9-én.

Egy helyi lap kiadásának ötlete már az 1871. november 23-i udvarhelyszéki közgyűlésen felmerült, azonban komolyabb eredmény nélkül. Végül, Szombathy Ignác főreáliskolai tanár határozott lépéseinek köszönhetően, 1871. december 17-re a város értelmisége tanácskozássra gyűlt össze. Ekkor még csak általános eszmecsere folyt, de a következő napon sor került a részletek megbeszélésére is.

Az új lap szerkesztősége kezdetben a Szentimre utca 563. szám alatti házban, Szombathy Ignác Mihály lakásán volt. Szombathy mint főszerkesztő írta a vezércikkeket és az oktatással kapcsolatos híreket, a lap további munkatársaira vonatkozóan azonban kevés információval rendelkezünk. A vallási, elsősorban a református egyházzal kapcsolatos cikkek az első négy hónapban Szilveszter Domokos, a város református lelkésze írta. Ő azonban április közepén Vízaknára került.

A hetente egyszer megjelenő lap Becsek Dániel 1868-ban felállított könyvnyomdájában látott napvilágot. A Becsek-nyomda a régen Várelő, később Árpád, ma Tompa László utca 4. szám alatti, Köpeczi-házként ismert épület földszintjén működött 1868–1913 között. A kiadóhivatal a ferences barátok templomával szemben, az özvegy Hikmanné Alsó-téren álló házában volt. Itt vette át az előfizetési díjakat Imrei János főreáliskolai tanár, aki feltehetően besegített a lap szerkesztésébe is. 1872. január 30-tól a szerkesztői és kiadóhivatal a Bethlen Gábor utcába költözött át, a 456. szám alá, Török Lajos házához utcai részébe. Ennek a lakásnak a hátsó részében történt a lottógyűjtés is.

A lap kezdetben minden hét keddjén jelent meg. Összesen négy oldalon igyekezett beszámolni a város mindennapi eseményeiről, a politikáról, a közigazgatási élet legfontosabb intézményeiről. Ugyanakkor a szerkesztőségbe érkező levelek révén tudósított az erdélyi vagy Magyarországon történő különböző eseményekről, akárcsak Európa különböző országainak fontosabb történéseiről.

A lap olvasóinak száma fokozatosan növekedett. Rövid időn belül a szerkesztő arról értesítette az olvasókat, hogy ha az előfizetők száma március hónap végéig százzal növekszik, akkor a lap hetenként két alkalommal fog megjelenni. Ahhoz, hogy a lap gazdaságos legyen, legalább 400–500 előfizetőre lett volna szükség. A szerkesztő által írt *Egy kis számadás* című cikkből azonban kiderül, hogy bizony alig 300–350-en járják a lapot, holott a szék lakossága az 1869-es népszámlálás alapján elérte a 98 224 főt.

A lap egyre inkább elfogadottá vált a helyi lakosság számára. Erre utal a tény, hogy júniustól hetente kétszer, csütörtökön és vasárnap jelent meg. Mint a kormánypárt szócsöve Székelyföldön, tudósított a kormány legjelentősebb országos és helyi kezdeményezéseiről, a képviselőválasztásokról. A főszerkesztő által írt címlapi cikkek pedig egy-egy aktuális téma ismertetésére törekedtek.

Az *Udvarhely* lapot a mértéktartás jellemezte, ritkán került a lap oldalára pletyka jellegű vagy szenzációt hajhászó

hír. Inkább a realitás talaján maradván próbált minél részletesebb képet közölni Udvarhely és tágabb értelemben a Székelyföld legfontosabb politikai, társadalmi, oktatási eseményeiről.

A lap működésének időszakában épült az erdélyi fővasút, a Magyar Keleti Vasút Kolozsvár–Tövis–Brassó vonalszakasza, mely ugyan kikerülte a Székelyföldet, de az *Udvarhely* fontosnak tartotta, hogy értesítse olvasóit a vasúti munkálatok minden mozzanatáról, és a megnyitott vasútvonalak vonatmenetrendjéről. A lap örömmel üdvözölte a vasút kiépítését Segesvárig 1872 nyarán, de ugyanakkor kritikával is illette a város vállalkozási szellemének hiányát: *„Ismét közelebb jutottunk az ország szívéhez Budapesthez! Végre július 18-án megnyitottak a segesvári vaspálya és átadottak a forgalomnak. A télen még 4-5 nap múlva kaptuk a pesti lapokat, most már 28-30 óra elég lesz arra, hogy valaki Pestről Udvarhelyre jusson. Segesvárt már egy szállítmányi és bizományi üzlet is nyitattatott, de mikor nyitattatják Udvarhelyt legalább egy gyorskocsizás üzlet? Itt semmi vállalkozási szellem, semmi élet, mintha még ily dolgok életbeléptetését is a kormánytól kellene várni!”*

A nyári lapszámok fürdőbeszámolóknak adtak helyet. Az újság igyekezett bemutatni a környező fürdők állapotát, az ott található szolgáltatások jellegét és minőségét. Például Homoródfürdőről írták: *„nincs ennek a fürdőnek biztosa, orvosa, fürdői rendje, tisztességes vendéglője, táncterme vagy mulatóhelye végre alkalmas sétaösvényei; ellenben vannak lakhatatlan szobái, rozszant fürdőhelyiségei, sáros sétahelyei.”*

Nem volt sokkal jobb a helyzet a város közelében lévő fürdők esetében sem: *„Udvarhely mellett van Szombatfalva kétféle vizével egész elhagyottságban! Pedig egy forrás Ugron Lázáré, a másik Orbán Balázsé, mindketten a nép emberének tartják magukat, csak tennének is valamit a közjóra! Néhány fürdőház ugyan összeállított, mert ezek kifizetik magukat, de nincs sétatér; nincs egyetlen fa mely árnyat adjon a lankadt betegeknek vagy mulatni kívánóknak. Zenekar, jó étterem, omnibus közlekedés a várossal ez mind csak ábránd a székely anyaváros közepében!”*

Egy későbbi lapszám arról számolt be, hogy Solymosi János helybéli gyógyszerész a Jézus-kápolnával átellenben sósfürdőt helyeztetett működésbe.

A lap utolsó oldalain ugyan még kezdetleges formában, de jelen voltak a reklámok is. Ezek kezdetben többnyire az ún. *Újdonságok* rovatba kerültek más kishírekkel. Az egyik élelmes tulajdonos versikével próbálta csalogatni a vendégeket az újonnan megnyílt polgári kávéházába:

„Kedves jó uraim és polgártársaim!
Hozzátok intézem könyörgő szavaim:
Én annyit mondhatok, hogy meg nem bánjátok.

Mondjátok azt tehát s legyen jelszavatok:
menjünk, menjünk, menjünk a mi
Rápolthynkhoz
Ott mi feltalálunk minden élvezetet
Ami még Udvarhelyt soha sem létezett.”

Bár a szerkesztő az 1873-as év elején még abban bízott, hogy a régió vezető lapjává válhat, a lap hamarosan megszűnt. Az *Udvarhely* számára komoly konkurenciát jelentettek a Kolozsváron, Marosvásárhelyen és Brassóban megjelenő lapok, melyek éppen a vasút kiépítésének köszönhetően könnyebben jutottak el az udvarhelyi olvasóközönséghez. A lap előállítása veszteségesé vált, miközben komoly támadások érték kormánypártisága miatt, a köztudottan ellenzéki többségű városkában. Szombathy Ignác szerkesztő ezért 1873. február elején felvetette egy politikamentes hetilap beindításának gondolatát *Szövetség* néven. Erre azonban mindössze három előfizetőt talált. Ebben a helyzetben a lap utoljára 1873. február 27-én jelent meg. A szerkesztő a továbbiakban az olvasók figyelmébe a Brassóban megjelenő kormánypárti lapot, a *Nemerét* ajánlotta.

Az *Udvarhely* által hagyott űrt azonban hamarosan az Ugron Gábor, Bartha Miklós és Orbán Balázs által szerkesztett és támogatott lap, a *Baloldal* fogja betölteni.

Gidó Csaba

Udvarhelyi ház.
Helbing Ferenc festménye.

A székelyek képe a dualizmuskori leírásokban

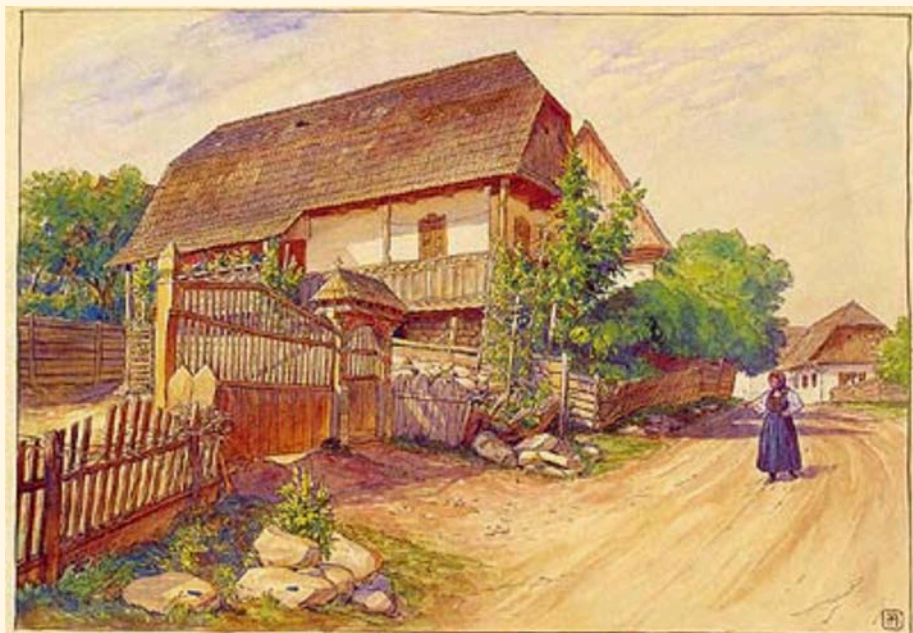
A székelységről a köztudatban hagyományosan élnek idealizált képek, melyek közül legismertebb és talán számunkra a legkedvesebb a góbé, aki agyafűrt, csavaros eszű, talpraesett, minden helyzetben megállja a helyét. Egy másik ilyen sztereotípiája az igaz, becsületes székely archetípusát vetíti elénk, aki mindig kiáll jogai, ősi jussa mellett és ő jelképezi a legtisztább magyarságot. Ilyen székelyek Nyíró Uz Bencéje, Tamási Ábele, Wass Albert Táncos Csuda Mózsija vagy a különböző anekdotakötetek szereplői.

A **k i e g y e z é s k o r á b a n** (1867–1918) a Székelyföld gazdaságilag nehéz helyzetben volt. A hagyományos kisiparosság nem bírta a gyárak konkurenciáját, a mostoha adottságok miatt a mezőgazdaság sem biztosíthatta a megélhetést, az infrastruktúra modernizálódása későn és nehézkesen zajlott. Mindezen okok elszegényedést eredményeztek és olyan mértékű kivándorlást indítottak el, amire a korabeli hatóságoknak is oda kellett figyelniük. A Székelyföld iránt növekedett a politikai érdeklődés is, a pártok versengtek ennek a színmagyar régióért a szavazataiért. A székelység anyagi gondjainak felismerését követően konkrét intéz-

kedésekkel igyekeztek mérsékelni a kialakult helyzetet, egymás után láttak napvilágot különböző elképzelések, tervek.

Ebben az időszakban sűrűn jelentek meg, általában helyi tanárok, szakértők tollából olyan, a Székelyföld egészét vagy valamelyik székét (később vármegyét) bemutató leírások, helytörténeti munkák, amelyek többé-kevésbé objektíven mutatták be a székelyek akkori életmódját, mentalitását. Az említett műfajban Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása* című, 1868–1873 között megjelent hatkötetes munkája úttörőnek számított.

Szombathy Ignác, aki Székelyudvarhelyen, majd a győri állami főreáliskolában volt tanár, 1874-ben jelentette meg *Udvarhelyszék és Udvarhely város rövid leírása* című ismeretterjesztő-tankönyv jellegű munkáját. Ebben érdekes képet rajzol a székely jellemről: „...igen jeles testi és szellemi képességekkel van megáldva; testileg nagy, erős és munkabíró, lelkiileg jószívű és tanulékony; de szorgalmában nem elég kitartó, és nagyobb hajlammal bír a gyönyörködötet mint a mélyebb gondolkodást igénylő tárgyak tanulására. Kedélye vidor és barátságos; de hiúságra

és könnyelműségre hajlandó. Inkább elfogadja a csalfa hizelgést mint a jóakaró intést vagy megróvást. Amit egyszer megtanult vagy megszokott, azon már javítani nem törekszik; [...] Ezen gyöngeségeket igen sokan felhasználják a székelyek kárára. Minthogy sokszor érdemtelenül is ohajtja a dicséretet és mindig gyűlöli az intést, nem csak a pártvezérek, hanem az irodalom is folyvást dicséretekkel halmozza. Így aztán a székely elbizottá és hibái iránt vakká lesz; nem is veszi észre, hogy a világ és az ország állapota változik, és önelégült könnyelműségében nem gondol arra, hogy aki nem halad, elmarad, sőt el is tiportatik!”

Kozma Ferenc, a székelykeresztúri állami tanítóképző igazgatójának *A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota* című átfogó, a Székely mívelődési és közgazdasági egyesület pályázatán első díjat szerzett munkája 1879-ben jelent meg. Könyvének a Székelyföld lakóiról szóló, mintegy 70 oldalas részében mutatja be a székelyek pozitív és negatív tulajdonságairól kialakult saját véleményét és a korabeli köztudatban élő képet: „A nép megélhetésének és gyarapodásának titka, a szorgalom és egyszerűség mellett, abban áll, hogy kisebb vállalatokra üzleti szellemmel bír, s apró dolgokban okosan ki tudja számítani hasznát. Ellenben kockázatos vállalatokba semmi szín alatt nem bocsátkozik. [...] Hogy oly kevésbé termékeny földön, anynyira nélkülözve csaknem minden segéd-esszöközt, akkora mérvű közterhek mellett, oly szűk birtokon és primitív gazdasági rendszer alapján csak feszített, példátlan munkásság, munkaszeretet tarthat fenn egy népet, az kétségtelen. S hogy e nép ezek daczára a jóllétnek még bizonyos nemével is bír, [...] ebben meg józan esze nyilvánul, mely rendezni, beosztani, megtakarítani szeret és tud s mely a kicsiből sokat fedezni ért, s igényeit a lehetőség határain belül szabályozza. [...] A 'szabad széköl'-ben igen erős a kásztzszellem. Az úgynevezett nadrágos osztály iránt még ma is nagyon bizalmatlan, holott ez osztály egy jelentékeny része az ő soraiból emelkedett föl. A volt jobbágy-osztállyal szemben pedig

lenező és arisztokratikus. E tekintetben a valódi demócratiát nem képviseli s az idő és míveltség elsimító kezére szellemének még nagy szüksége van. Lenező és megvető az idegen nemzetiségekkel szemben is, miben korlátolttsága és elszigeteltsége nyilvánul. Az üzlet és mesterségek legnagyobb részét lealázó foglalkozásnak tekinti, miben nemcsak tudatlanságát árulja el, de magasztalt életrealitásának hírét is részben megcsorbítja. Perlekedési hajlamát igaz hogy institútióból megmagyarázhatjuk, melyek jogot adtak 3 frtos perét egész az udvarig vinnie; de hogy mai nap is sokpéldája van a perlekedés által való tönkrejutásnak, ez csak az elfogultságból, pontatlanságból, makacsságból és a belátás hiányából származhatik. E nép továbbá ravasz és önző. A nadrágos ember iránt állandóan alázatossgát és szolgálatkészséget színlel, de hátmögött kigunyol, megvet és mindig azon töri fejét, hogyan szedhessen rá, és hogyan zsarolhasson meg apró szolgálataiért. S ha szerződés nélkül bíztál rá munkát vagy fogadtál el szolgálatot, mindig készen lehetsz rá, hogy tulkövetelő számlát kell kiegyenlítened.”

Majd negyed évszázaddal később, 1904-ben **Barabás Endre** tanár *Udvarhely vármegye közgazdasági leírása* című munkájában így látta a térség lakóit: „Külső megjelenésében

a székely általában szerény, de azért meglátszik rajta a férfias önértzet. A hegyesvidékiek inkább szőkék és szálasak, míg a többiek barnák és középtermetűek. Ritka közöttük a kövér. A székelynek szellemi és erkölcsi világa is egyezik a külsejével. Bátor, eszes és gyors felfogású, de erősen fontolgtató. Általában a becsületre sokat adó, tisztességtudó, rendszertető, józan és vallásos nép. Vallási türelmességének fényes bizonytsága a sok felekezet, melyhez tartoznak. A veszekedést és verekedést nem keresi, de ha megsértik, sérelmét nem hagyja megtorlás nélkül.”

A fenti néhány kiragadott példa természetesen nem a teljesség igényével mutatja be és tükrözi a kor székelyekről kialakított felfogását. Vannak közöttük túlzások, sarkítások és több helyen térnek el a napjaink köztudatában élő székely képtől. A szerzők, akiknek a munkáiból származnak az előbbi leírások, maguk is székelyek voltak, vagy jelentős időt töltöttek a Székelyföldön, kötődtek a térséghez, tehát érthető módon elfogultak voltak, annak ellenére, hogy törekedtek az objektivitásra. Leírásaik azonban alkalmasak voltak arra, hogy nagyvonalakban érzékeltessék a térség lakóinak életmódját, történelmi és néprajzi hagyományait. Ezáltal a székelyek vélt vagy valós jellemvonásaira is magyarázatot adhattak a történelmi fejlődés sajátosságai, a környezeti feltételek, valamint a tárgyalt időszak gazdasági helyzete.

Igyekeztek ráirányítani a korabeli közvélemény figyelmét az itteni magyar népességre, amely a Monarchia peremterületén a XIX–XX. század fordulóján meglehetősen nehéz gazdasági helyzetben volt, és ez válságot eredményezett a hagyományos székely közösségben.

Novák Károly-István

Udvarhelyi férfi

Egy jó feredő

A XVIII–XIX. században, még a modern gyógymódok megjelenése előtt, több vízgyógymód terjedt el Európában. Ilyen volt Johann Siegmund Hahn sziléziai orvos 1713-ban publikált módszere, a Priessnitz hidegvizes kúra, vagy a Kneipp-kúra.

A XIX. század közepe a Kárpát-medencében az új gyógyforrások felfedezésének és az ezekre épülő fürdők kiépülésének időszaka volt. A reformkorban is ismert és látogatott fürdőhelyek mellett nagyszámú gyógyhely jelent meg a Felvidéken és Erdélyben, különösen a Székelyföldön. A szabadidő felhasználásának polgári módja magával hozta a fürdőhelyek látogatottságának növekedését. Mindez hozzájárult a gyógyító tényezők, a gyógyítás új módszereinek kutatásához, a gyógyfürdőtan (balneológia) fejlődéséhez.

A **balneológia** a gyógyforrásoknak, a gyógyvizeknek gyógyfürdői alkalmazásával és hatásaival foglalkozó tudomány. Az ásványvizek, iszapfélék, tengeri és más fürdők gyógyítási felhasználásával a **balneoterápia** foglalkozik. A **gyógyterápiát** a balneológus orvos írja elő a betegeknek. A balneoterápia alatt a gyógyvizekkel és a még gyógyvízzel nem nyilvánított ún. termális ásványvizekkel (föld mélyéről feltörő meleg vizekkel) történő kezelést értjük. Ebbe beletartozik az ezekkel végzett ivókúra, inhaláció (belégzés) és iszapkezelés, de ide sorolhatók a szén-savas és a gyógyszeres fürdők is. A balneoterápia a víz felhajtóereje és hőfoka mellett az abban oldott ásványi anyagok kedvező hatását használja ki. Ehhez járul a klíma, a környezetváltozás és a lelki hatások; ilyen értelemben leginkább gyógyhelyi kúráról érdemes beszélni. Mindezt kiegészítheti az étrendi kezelés, a diéta.¹

Dr. Kun Tamás követelményrendszere
A fürdőtanban nagy jelentőséget tulajdonítottak a természeti környezetnek, a természetes gyógytényezőknek. Ebből a korból példaértékű dr. Kun Tamásnak² a *Vasárnapi Újságban*³ megjelent követelményrendszere. Ő fontosnak tartja, hogy a fürdőkön a „**természeti adományai**” és az „**emberi intézmények**” egyaránt a betegek gyógyulását szolgálják.

A **természeti adományok** közé sorolja elsősorban a jó kilátást, a kellemes tájat: „az intézet helyiségétől kellemes, gyönyörködtető kilátás, mi a lelket emelve, a kedélyre vidítólag hat, és így bár egyelőre csekélységnek látszik is, az egészségre üdítő befolyással van”. Másodsorban a fürdő „természeti fekvését” említi. „E tekintetben minden fürdőintézetre állandóan alkalmazható szabályt nem lehetvén felállítani; általában véve legszerencsésebb fürdőintézet az, mely keleti olda-

lon dús lombozattal ellátott hegy tővében, kissé emelkedett helyen fekvén, átel-lenben északi oldalról hegyektől mindenütt védve van, és ezek az innen tóduló szélnek járását felfogván, a zordonabb és gyakran történő időváltozást mérséklék. De azért nem valami keskeny völgybe lévén szorítva, kelet és nyugat felé meglehetősen szabad járása van lég mozgásának”. Ebből következik a tiszta levegő és a jó kútvíz, ami „mindennapi szükséglet az állati test fenntartására”. Elsőrendű fontosságú a jó gyógyvíz, az ivó és fürdő források megléte egy helyen. Hatodik feltétel a „kisdud folyóvíz, mely arra jó, hogy a különféle hulladékok és fürdő mosadékok kivezető csatornául szolgál, mik az intézet környékén nem gyűlhetvén össze, a föld rétegei közé nem szívárogathatnak vissza, s következésképpen veszélyes párázatukkal a légkört nem fertőzik meg”. A fürdőhelyet körülvevő földek jó minőségűek legyenek, hogy jó minőségű élelmiszert termelhessenek, hogy „kellemes illatárt eregető fűszeres növényekkel

kedveskedhessék a vendégek lát- és szag-érzőkének”.

Az **emberi intézmények** legfontosabbika a „célszerűen épített és rendezett lak és fürdő szobák”, „a szobák rendezésénél pedig figyelmet érdemel, hogy egyes, kettes szobák is legyenek, és minden szoba tisztességesen, nyoszolya, díván, egy pár szék és ruhatárral bebútorozva”. Minden más bútort már fényűzésnek tart, melyeket a kis fürdők nem szerezhetnek be. Másodsorban a vendégek élelmezése tartsa szigorúan szem előtt a fürdőorvos előírásait. Harmadsorban: „gondoskodni kell a fürdőintézeti betegek és vendégek ártatlan mulatságáról”. Ezért szükséges a jó társalgási tere, a szép sétányok és kirándulóhelyek építése és karbantartása.

Dr. Kun Tamás fürdőhelyekkel szemben támasztott igényrendszere napjainkban is elfogadható és úgy is mondhatjuk, hogy egészséges, stresszmentes környezetre, a gyógytényezők racionális használatára épít, csak a szennyvizek „*kisdud folyókba*” való vezetését kifogásolhatjuk.

Zepezsaner Jenő

¹http://www.mimnet.hu/0100_hun/index.asp?go=0100_informacio/0300_gyogyforras/&kid=116 (2007. március 27.)

²dr. Kun Tamás (1815–1894): orvosdoktor, egészségügyi tanácsos, a Ferenc József rend tulajdonosa. Teológiai tanulmányokat folytatott Sárospatakon, de a pesti egyetemen szerzett orvosi diplomát 1843-ban. Borsod megye főorvosa lett 1861-ben. Nagyon sok ismeretterjesztő cikket, tanulmányt közölt. Részt vett az egészségügyi törvényjavaslatok kidolgozásában, a közegészségügyi közigazgatás kialakításában.

³<http://epa.oszk.hu/00000/00030/00279/datum07744/cim207750.htm> (2007. március 25.)

Árpád-kori templomok Udvarhelyszéken

Gyakran tapasztalom, hogy nemcsak a Székelyföldre látogató turisták, hanem még a szakemberek is elcsodálkoznak azon, milyen sok középkori templom található mifelénk. A jelenség nem Székelyföld specifikuma, ugyanis Erdély más részei, valamint a Felvidék, a Nyugat-Dunántúl szintén bővelkedik középkori építészeti emlékekben. Ennek okát abban szokás meglelni, hogy a peremvidékeket kevésbé sújtotta a török pusztítás, de magyarázata nyilván sokrétűbb. Székelyföld esetében fontos hangsúlyozni, hogy a XIX–XX. században az itteni faluközösségeknek, ellentétben más, gazdaságilag prosperálóbb vidékekkel, általában kisebb mértékben állt módjukban középkori templomaik helyébe újat építeni.

Feltűnő, hogy a székelyföldi középkori templomok nagy része gótikus emlék, és a felületes szemlélő csak ritkán talál korábbi, román kori templomot. Udvarhelyszéken például mindössze egyetlen román kori szentély áll ma is épségben, a homoródkarácsonyfalvi templom félköríves szentélye. Az egyes templomok hajófalain a felújítások során felfedezett XIV–XV. századi falképek viszont már sejtetni engedték, hogy alattuk nagyrészt román kori falak rejlenek, ugyanis a freskók zöme a széleskörű késő gótikus (át)építések előtt került a templomok falára.

A Székelyföld tekintetében egyedülállónak mondható Udvarhelyszék középkori művészeti emlékeinek monografikus feldolgozása. Ez számos

gótikus templomunk esetében korábbi hajófalakat, illetve faragványokat (zömmében ablak- és ajtókereteket) dokumentált, amelyek egy korábbi, román kori építészeti periódus maradványaiként őrződtek meg eredeti vagy másodlagos helyzetben. Műemlékvédelmünk mostoha évtizedeiben történt templomfelújítások során, a földmunkák folyamán több esetben napvilágra kerültek korábbi templomok alapfalai (pl. Bögözben vagy Felsőboldogfalván szentélyrészletek, Székelykeresztúron egy háromhajós bazilika alapjai). A kor politikai viszonyait tekintve kuriózumnak számított a 80-as évek második felében a szentábrahámi templomásatás, amelynek során teljes felületében feltárára került a falu újkorban elbontott középkori temploma, ennek legkorábbi fázisát a XII. századra keltezték. A Rugonfalva templomában folyt feltárások a 70-es években számos adattal és megfigyeléssel gazdagították a falu középkori templomának építéstörténetét.

Az elmúlt másfél évtized folyamán nagyobb ütemben folytatódtak a templomfelújítások az új műemlékvédelem égisse alatt, több helyen került sor régészeti ásatásra (Felsősófalva, Farcád stb.) és falkutatásra (pl. Nagygalambfalván vagy Homoródkarácsonyfalván, az utóbbiban is freskók kerültek napvilágra a templom északi falán és a szentélyben). Régészeti kutatás folyt Bikafalva árvíz alá került templomában, más esetekben a határban álló elpusztult templomokban történt tervásatás (Szentimre, Kányád, erdővidéki Dobó).

Az ásatások meglepő eredményeket hoztak. Mindössze egyetlen helyen, a bikafalvi református templomban nem kerültek elő román kori (Árpád-kori) építészeti emlékek. A műemléki helyreállítások mostohagyermekének számító Székelydálya református templomában a régészeti kutatások egy késő Árpád-kori egyenes záródású szentélyt hoztak napvilágra. Vargyas 1841-ben elbontott középkori templomának román kori alapfalait figyelték meg a közelmúltban történt új templomépítés leletmentő munkálatai

során. Farcádon a régészeti ásatás során számos jel utalt egy korábbi – minden bizonnyal román kori – templom meglétére. Felsősófalva református templomának padlócsereje szintén egy Árpád-kori félköríves, támpilléres szentély felszínre bukkanását eredményezte. Az erdővidéki Dobó pusztatemplomának feltárást tett közvetett megfigyelések szerint a gótikus fázist szintén megelőzte egy korábbi, XIII. századi (fa)templom. A Kányád határában található – Jásfalva és Kányád közös templomaként szolgáló – elbontott középkori templomnak két félköríves szentélyét tártuk fel, az elsőt közvetett megfigyeléseink alapján a XII. századra kelteztük. Udvarhely város határában az egykori Szentimrefalva késő középkori templomának szentélye került napvilágra, melynek korábbi, XIII–XIV. századi periódusára egy ehhez tartozó sírhorizont temetkezéseinek feltárából következtettünk. Legutóbb Bágy késő gótikus eredetű református templomában, az újkorban elbontott boltozat omladéka alatt bukkantak elő méteres mélységben az Árpád-kori félköríves szentély alapfalának részletei.

Az ásatások kétharmada leletmentés volt, tehát nem céltudatosan történt a kutatott templomok kiválasztása. (Helyi szinten feltehetőleg a mostoha évtizedekben is jobban odafigyeltek a fontosabb műemléktemplomokra, és minden bizonnyal más templomok padlócsereje során is kerültek elő korábbi falak vagy maradványok, de nem lettek dokumentálva.) Az eredmények így nem tekinthetők reprezentatívnak, és nem állíthatjuk, hogy minden gótikus templomunk korábbi előzményekkel rendelkezett volna. A 13 gótikus templomból 9 plébániatemplom szerepel a pápai tizedjegyzékekben, ezekről elég biztosan lehetett tudni, hogy rendelkeztek román kori templommal (kissé leegyszerűsítve a kérdést, az 1332–1337-es pápai tizedjegyzékek keletkezésének idejét a román kor felső időhatárának tekinthetjük Székelyföldön). A korábbi kutatások Sófalva, Szentimre vagy Bágy esetében nem utaltak a gótikus fázist megelőző templomra (a középkori Szentimre templomáról semmit nem tudunk), a régészeti leletek és a helynévtípusok alapján mindössze a falvak korábbi létrejöttét sejtthettük.

A bágyi román kori szentély és diadalív alapfala

A pápai tizedjegyzékek összeírásai alapján a XIV. század első felében a középkori Udvarhelyszék területén 37 plébániáról (misézési, keresztelési, áldozási, házasságkötési, valamint a bűnbánat és az utolsó kenet szentségének kiszolgáltatási jogával rendelkező egyházzól) tudunk. Ásatási eredményeink tükrében egyértelműnek látszik, hogy a plébániajogokkal nem rendelkező templomos helyek (leányegyházak) száma igen magas volt ekkoriban, és már a késő Árpád-korban, a XIII. század végén jóval több mint félszáz plébániatemplom, illetve kápolna állt Udvarhelyszéken. (Ezenel eltekintek annak a kérdésnek a részletekbe menő elemzésétől, hogy a pápai tizedjegyzékekből egyes plébániák különféle okoknál fogva eleve kimaradtak.) Felvetődik az egyelőre nehezen megválaszolható kérdés, hogy ezek közül melyek mennek vissza a székelység XII–XIII. század fordulója körüli betelepődését megelőző időszakra (Kányád és Szentábrahám elég biztosan). Természetesen az új kutatási eredményekből nem következik az, hogy minden Árpád-kori falunak lett volna istenháza, ugyanis – ezt is az újabb kutatásokból tudjuk – a terepbejárások és ásatások főleg keresztúrszéki, reprezentatívnak mondható adatai alapján a települések száma is jóval nagyobb volt, mint azt sejteni lehetett kb. negyedszázaddal ezelőtt. Az akkori feltevésével szemben – mely Udvarhelyszék (korábban feltehetően Küküllő vármegye) nagy részét a XII. század elején még lakatlan gyepűlvének tekintette – ma egy településekkel és templomokkal tarkított kép kezd kirajzolódni képzeletbeli térképünkön.

Sófalvi András

A homoródkarácsonyfalvi templom szentélye

Kányád első Árpád-kori templomának alapozása

A szentimrei ásatás

Lármafából láncfa

Dr. Demény Lajos történész a székelység történetéről nemrég tartott csíkszeredai előadását igen élénk beszélgetés, vita, a kérdések özöne követte. Egy igencsak érdeklődő fiatalember a lármafa felől kérdezte a professzort. Ő igen tömören azt mondta, hogy a lármafa a székely hadviselésben, védelmi rendszerben játszott jelző, figyelmeztető szerepet. Illetlennek tartottam a történettudomány nesztorával és a sok kérdezővel szemben, hogy ott, a fentit nem tagadva, de másfajta, ezúttal néprajzi szempontú meglátással is előhozakodjak a lármafával kapcsolatosan. Ezt osztom meg az „Örökségünk” olvasóival.

Kétségtelen, hogy a lármafa egy jól kigondolt, mai szóval kommunikációs, vagyis hírközlő, rossz hírt közlő (!) rendszer eleme. Magaslatokra állított öt ölnyi szálfát, póznát, rudat – karcsú fenyőt – jelentett, melynek hegyére szurkos szalmazsupot (egy kötés szalma, kicsévelt szalmakéve) kötöttek. A szalmát lenyújtották egészen a rúd tövéig, hogy meg lehessen a lármafát gyűjtani. Mindenik mellé „strázsa” volt állítva. Mihelyt észrevette akármelyik, hogy jön az ellenség, azonnal meggyújtotta a lármafát. A többiek is sorra így tettek. Az egyezményes jelrendszer szerint tovább gyűjtették hegytetőről hegytetőre a lármafákat, így adva hírt faluról falura, hogy ellenség érkezik vagy érkezett. (Nagyon érdekes kutatási téma volna fellelni a lármafák székelyföldi telepítését, topográfiáját.) A lángható kód dekódolása készenléti állapotra mozgósította a falvak vezetőit és népét, a katonaságot. Más szóval, fellármázta a székelységet, Erdély népét. „Az erdélyi országgyűlés (1788) a török támadás hírére elrendeli, hogy a havasi ösvényeket be kell vágni, s lármafákat kell felállítani” – olvasható az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* VII. kötetében, lármafa címszó alatt.

Úgy gondolom azonban, hogy a lármafa, a „vészjelző tűzcsóvás rúd” jelzőfunkciója nem szűnt meg a modernebb kommunikációs, hírvivő rendszerek és technikák létrejötte, megalakítása után sem. Alaprendeltetésénél fogva bekerült a lakodalmi szokásba, ahol már nem veszedelmet jelez, üzen és tudósít, hanem az egyén és egy család eseményét, mely nemcsak a családé, hanem az egész faluközösségé, hiszen az egyén sorsának változásai a közösségi érdeklődés és felelősség homlokterében álltak mindig. Jelezni kellett és ma is kell, hogy egy adott utcában, egy

adott háznál emberi/társadalmi elmozdulás történik, hogy valaki – egy párosodásra érett leány – kilépi több éven át lakott házából és egy másikba, egy új családot alapító férfi házába költözik át. Ezt a társadalmi változást kiváltképpen Csíkban és Gyergyóban 8–10 méter magas, gonddal elkészített és díszített fenyőpáros jelzi, amit a lakodalmas házak lépcsőjéhez, tornácaihoz, kapuihoz állítanak/ütnek fel ma is. Újabban városban (pl. Csíkszeredában) a tömbházak kijáratához is.

A fenyő-lármafának eme funkció - változása bizonyára a XVII–XVIII. században történhetett, amikor is a lakodalom nagyszabású népneppevény alakult, melynek keretében, barokk hatásra a díszek és kellékek egyre nagyobb teret nyertek. Nem szokásom erőltetni a visszazármaztatást, de elképzelhető, hogy a lakodalmi fenyő (máshol nyírfaág) ágaira tűzött piros pántlikák a lármafa lángjára emlékeztetnek.

A lármafa és lakodalmi fenyők összefonódására, illetve a lármafa átváltozására, egyedi funkciójának, jelentésének megkérdőjelezésére más bensőségesebb, rejtélyesebb érvem is van.

A lakodalmi fenyő sokirányú szerepe és jelentése közül a Csíkszentdomokoson gyűjtött ágsírató rítusára is gondolok, amelyre a fent említett lakodalmi fenyők előtt kerül sor. A rítust terjedelmi okok miatt nem részletezhetem, így az ágsírató szövegéről szólok, melyben a leány elbúcsúzik leánybarátnőitől és leánységének utolsó éjszakájára kér szállást a szülőktől. A síratót a kapunál felállított fenyőnek mondta. A megszemélyesített fenyő sorsfenyő: kiválasztott, elrendelt, különleges helyen nevelkedett fa. Íme az ágsírató rituális szövegéből néhány érdekes sor: „[...] Ezt Isten az én számomra teremtette,/ Sűrű erdőbe, láncfák közt (kiemelés általam),/ Égnek harmatjával, földnek zsírjával növelte,/ Az én első tisztességes napomat felékesítette. [...]”

A szövegben szereplő *láncfa* szó nem népi etimológia, mint első látásra gondoltam, hogy ti. egymáshoz láncszerűen kapcsolódó fenyők lennének. Ellenkezőleg: a szó egy különös nyomra vezetett. A *Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* német jövevényszónak tünteti fel *lanczafa*, *lánczfa* változattal, *lánczsa*, hosszú rúd, *lármafa* jelentéssel. A szó *lanczfa* változata egy 1650-ben keltezett okmányban már előfordul.

A menyasszony sorsának változását jelző, magát a menyasszonyt jelképező fenyő tehát ott termett, ahol a láncfák, vagyis a lármafák, így nem lehet más maga sem, mint lármafa, mely szintén fellármázta a közösséget, de egy, a készülő lakodalomra.

Az ágsírató szövege viszont a lármafa növekedésének, termésének földrajzi környezetét pontosítja.

A fenyőszimbólumra mint idomított jelképünk értelmezésére érdemes volna még visszatérni.

Dr. Balázs Lajos

Lakodalmas fenyők
Csíkszentdomokoson

A középiskolai néprajzoktatás esélyei

A népi kultúra fogalma – annak ellenére, hogy egyre többen élnek ennek népszerűsítésével, használatával – a köztudatban mindmáig pontatlan, zavaros, hol túl idealizált, hol túl pesszimista ideaként él. Véleményünk szerint a jelenkori, modern oktatásnak célul kell kitűznie a népi kultúrával kapcsolatos tudás megismertetését, éltető kontextusba helyezését, de folyamatos változásának nyomon követését is.

A 2006/2007-es tanévtől kezdődően a Benedek Elek Tanítóképző XI. osztályos diákjai fakultatív tantárgy keretében tanulják a néprajzot. A 35 fős csoport néprajz–magyar szakos tanáraként elsődleges célom az volt, hogy tudatosítsam diákjaimban: a változás, az újítás ugyanolyan természetes emberi magatartás, mint a hagyományokhoz való ragaszkodás, és bár a magaskultúra nem tudja pótolni a népi kultúrát, fontos tudni, hogy a modern, városi embernek ugyanúgy van „népi kultúrája”, akárcsak a tradicionális közösségeknek.

Lényegesnek mutatkozott azonban, hogy a hozzánk közel élő népcsoportok kultúrájának megismertetése ne csak az elméleti órákra korlátozódjék, hanem egy gyakorlati résszel, terepkutatással egészüljön ki. Azt az ötletet, hogy a moldvai csángók körében gyűjtőtűt jöjjön létre, tulajdonképpen a diákok érdeklődése szülte. A terepkutatást alapos elméleti felkészülés, könyvtarazás előzte meg. A kiszállás előtti héten a Babeş–Bolyai Tudományegyetem tanárai, dr. Pozsony Ferenc és Szabó Árpád Töhötöm tartottak rövid felkészítőt a diákoknak. Hasznos tanácsokkal látták el őket, s – talán nem bízva elszántságukban – ösztönözték, hogy élményt mindenképpen fognak gyűjteni.

Idén márciusban sikerült tehát megszervezni azt a háromnapos gyűjt-

tóutat, amelynek végállomása a Bákó-megyei Magyarfalva (Arini) volt. Utunkon a Haáz Rezső Múzeum néprajzos munkatársa, Miklós Zoltán is elkísért. A diákok munkáját megkönnyítette, hogy mindketten moldvai csángó témából írtuk szakdolgozatunkat, így számunkra ismerős terepre vittük a kezdő néprajzosokat.

A gyűjtőtűt első állomása a madéfalvi veszedelem emlékművének megtekintése volt. A XVIII. században a székelyek innen vándoroltak Moldvába, így a pihenő történelmi ráhangolódásként is szolgált. Az ezeréves határnál tartott késői reggelit követően már moldvai terep következett, ahol az első személyes beszélgetést Klézsn (Cleja), a Szeret–Klézse Alapítvány vezetőjével, Duma Andrással folytathatták a diákok. A csángó történelemről ízes nyelvjárásban folytatott beszámolót Duma András legújabb könyvének (*Csángó mitológia*) részletes ismertetésére követte. A diákok külön-külön kérésére azonban egyéb sajátosságokról is beszélt: hogyan köszönjenek, ne köszönjenek a helyi embereknek, miként létesítsenek kapcsolatot, milyen módon kérezkedjenek be a házakba, s egyúttal néhány jellegzetes tájszóra is felhívta a figyelmüket.

Magyarfaluba érkezésünkkor már besötétedett, így nem maradt más lehetőség, mint Kovács Melánia, oroszhegyi

származású magyar szakos tanárnő irányításával elfoglalni a családoknál kijelölt szálláshelyeket. Az első éjszaka után már mindenkinek volt mesélnivalója. Érdekességek hangzottak el a vendégfogadás, étkezés, tisztálkodás kapcsán. A második nap volt a diákok számára a legnehezebb. Ekkor kellett ugyanis gyakorlatba ültetniük mindazt, amit addig csak elméletből ismertek. Két-két fős csoportokra oszolva, a helyi magyar oktatásban résztvevő diákok segítségével elindultak felkeresni azokat az adatközlőket, akiktől majd mindenkinek kérdeznie kellett az általa érdekelt téma kapcsán. A néprajzossá avatott diákok változatos témájú beszélgetéseket rögzítettek: különböző ünnepkörökhöz kapcsolódó szokások, udvarlás, guzsalyas, jóslás, világháborús élmények, táncénekek, vendégmunkások, szülés, temetkezés stb. témakörökben.

A gyűjtés után közös estebédre került sor, ahol helyi specialitásokat: a cibrelvest, galuskát és pitánt kóstolták meg, majd az esti közös beszélgetésen a gyűjtési helyzet kiértékelése következett. A harmadik napon (vasárnap) román nyelvű, katolikus misén vettünk részt. A helyi program utolsó momentumuma a kirakodóvásárba való betekintés volt.

Hazatértünk után a diákok írásbeli dolgozatban számoltak be tapasztalataikról, élményeiről. Ugyanakkor, bizakodva, hogy a néprajzoktatásnak lesz folytatása a jövőben is, kilátásba helyezték egy esetleges nyári terepkutatás lehetőségét. A diákok számára ez a terepkutatás azzal a felismeréssel szolgált, hogy az emberi kultúrák messzemenően különbözőek, megértésükre pedig a kívülről érkező személy nyitottsága és a másság iránti érdeklődése szükséges. Egy olyan életmód, amely a haladó polgári (urbánus) értékrend szerint konzervatívnak tűnik, a hagyományos földműves társadalmak mércéjével nem feltétlenül elítélendő.

Az elméleti oktatás e gyakorlati jellegű kiegészítését mindenképpen siker koronázza. Mindez bizonyíték arra, hogy reális igény mutatkozik a néprajz intézményes keretek között történő oktatására.

Ivácsny Zsuzsa

Babozás (jóslás) Magyarfaluban

Ami egy lapból kimaradt

„1940. III/5

Kedves jó Tanár Úr!

Hálásán köszönöm szíves fáradságát a leközölt cikkekért. Annak idején tetszett írni nekem, hogy most már folytatásként egy pár népszokást kellene felkutatni. Én nem engedem el a hasznos szót fülem mellett, mert különösen a vallási néprajz iránt nagy a vonzalmam.

Szíves felhívására a jelen levélhez csatolom a zsilvölgyi székely nép lelkében megmaradt otthoni kincseket, amit itt, ezer veszély fenyeget, így írásom s munkám a kedves tanár úr szerint is némileg teljes lesz.

Ezúttal is köszönöm, hogy ilyen irányban is felhívta a figyelmemet.

Csikszentdomokos vallási néprajzáról volna nekem egy hosszabb és tartalmasabb írásom. Ott csaknem két évig kápláncodtam, s volt időm megfigyelni a népet ilyen irányban.

A mi köreinkben még mindig nem értékelik ezt a területét az újszerű néprajznak; kérném szíves véleményét, – mit tegyek a nagy anyaggal?

Szíves jóságát szeretettel hálálom és vagyok testvéri szeretettel: Sz. L.”

Sz[ékely] L[ászló], a Bányai János által 1931–1944 között szerkesztett, a Székelyföldet és népét ismertető folyóiratnak, a *Székelyföldnek* gyakori munkatársa. Ő, amint a fentebbi, Bányai Jánosnak írt levélből is kitetszik, vallásos néprajzi tárgyú cikkeket közölt több-kevesebb rendszerességgel a lapban. A Haáz Rezső Múzeum Bányai hagyatékában akadtunk a közreadott levélre és csatolmányára, amely bizonyára terjedelmi okokból maradhatott ki az 1939–1940-es évek számaiból. A szórványba szakadt székely testvérek vallási hitéről, beilleszkedésükről és a helybeli románsággal való együttélésükről szolt az a háromrészes „*Székelyek a Zsilvölgyében*” című sorozat, amely most már teljessé válhat a néprajzi gyűjtés közreadásával.

Róth András Lajos

Betlehemezők Búzán.

Karácsony Molnár Erika felvétele, 2000.

Zsilvölgyi Betlehemes-játék

Szereplők: kengyelfutó, angyal, pásztorok, 2 török [a Betlehemet viszik]

Angyal:

Jó napot Uraim, meg ne ijedjete!
Ily roppant sereggel jöttem elétekbe.
S hoztam Betlehemet a messze távolból.

Mind [énekelnek]

Áronnak vesszője, lami natusz tesz[!],
Tiszta szívből, lami natusz tesz[!],
Mennyeknek Királya Téged áld az ég.
Jézus Krisztus, így nevezteték.

Angyal:

Kicsoda az, ki énekle felettünk,
Arra int, hogy Betlehembe siessünk!
Mert kis Jézus született ott minekünk!
El is hoztuk Urunkat, mondván víg üdvözetet,
No ti szegény pásztorok örvendeztetek!

1. Pásztor:

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Angyal:

Mindörökké, Ámen!

1. Pásztor:

Áldja meg az Isten e háznak gazdáját,
Cselédjével együtt szép gazdaasszonyát!
Hogy vígan várhassa a kiseded Jézuskát!
Amit ma itt láttok, nem is gondolnátok
És törött szívekkel fel sem találnátok,
Hogy Krisztus született a mai szent napon,
Ezért tehát jöjjünk pásztor módra be!

2. Pásztor [elébb lépve]

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

1. Pásztor:

Mindörökké Ámen!
Mit félsz te, mit rettegsz, lásd én is itt vagyok!
Hozott Isten, kedves jó barátom,
Én is a pusztákat járom.
Elveszett juhaim sehoh sem találom!
Farkasok gyomrába vezetett, amint látom!

2. Pásztor:

Itt jön már Istók is a tele kulaccsal,
Vidám énekszóval és víg dalolással!
Gyere, gyere Istók, pásztor módra be!

3. Pásztor [közelebb lépve]

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

2. Pásztor:

Mindörökké Ámen!

3. Pásztor:

Drága jó öcsém, miről beszélgettek?

1. Pásztor:

Szózatokat hallok, lelkembe hatolnak!

Jó fejtörés lesz ez, az öreg Jakabnak!

Öreg [előbb lépve]

Jó napot öcsém, miről beszélgettek?

1. Pásztor:

Isten hozta apánk s mielőtt még szólánk,

Itt a kulacs, fogja s szépen köszöntsön reánk!

Öreg:

Éljetek sokáig, mint a gólyamadár!

Mindnyájan [énekelnek]

Pásztorok, pásztorok örvendezve...

Öreg:

Hej fiaim, édes magzataim, hagyjátok az öreget,

Hogy kissé szunnyadjon,

Szegény pásztor odján[!] egy cseppet nyugodjon.

1. Pásztor:

Fiatalok alusznak, a vének meg szunnyadnak!

Mind [lefeküsznek, közben énekelik]

Ha lefekszem, jól alszom, nincs nekem már gondom!

Mert az Isten körülöttem érzi testem, jól tudom!

Boldog az ilyen élet, melynek Isten kedvezett!

Boldog az ilyen élet!

Angyal [háromszor énekl]

Glória!

Én mennyei angyal vagyok, nektek nagy örömet

mondok,

Ma született királyotok! Betlehembe fussatok!

Mind [felkelnek, a bojtárt költögetik]

Ugorj bojtár talpadra, legyen gondod nyájadra,

Egyik hoz egy sajtocskát, másik meg egy báránykát

áldozatul!

Mind [a Betlehem köré sereglenek]

Mondjuk tehát mindnyájan, aludj édes Jézuskám!

1. Pásztor [letérdel a Bethlehem előtt]

Hoztam neked báránykát és egy kicsi sajtocskát!

2. Pásztor [hasonlóképpen]

Arany alma a tarisznyámba, azt is neked adom,

Kisdéd tőled cserébe áldást kérek s remélek!

3. Pásztor:

Mézecském a tarisznyámban, azt adom én neked!

Kisdéd tőled cserébe áldást kérek s remélek!

4. pásztor:

Én csak szolgád vagyok, semmit sem hozhatok.

Továbbra is melletted hűséggel szolgálók!

1. Pásztor [az öreghez]

Jöjjön öregapó, adja meg a megígért ajándékot!

Öreg:

Ó édes Jézuskám, egy kis báránykám van, azt adom

én neked!

Betlehemezők Széken.

Karácsony Molnár Erika felvétele, 2001.

Kisdéd tőled cserébe áldást kérek s remélek!

Mind [énekelnek]

Őrzi juhász csordáját, drága kincsét, a nyáját.

Menny-földnek teremtője, lelkünk üdvözítője!

Oh te keresztény lélek, a nagy Istenre kérek,

Serkenj fel szép dalunkra, nézd, ki nyugszik pólyába!

Krisztus Urunk ott fekszik, lágy szénácskában

nyugszik!

Menny-földnek teremtője lelkünk üdvözítője!

1. Török:

Krisztus született, angyalok hirdetik,

A kisdéd Jézuskát barmok melegítik!

2. Török:

Ím az Istenfia hozzátok küldetett,

A Szűz Máriától Bethlembe született!

Mind [búcsúznak]

Nosza, nosza jó gazda, bocsáss minket utunkra,

Házadra maradjon Istennek áldása!

Örvendjen a gazda is, hogy mi napot éltünk itt,

örvendjen, vigadjon minden cselédivel!

Egy-két pohár jó borral, beszélgessünk szép szóval,

Húszással-százással megajándékoznak!

[Ajándékozás, kínálgatás]

Köszönöm a gazdának, hogy szállást adának.

Semmiféle átok ne szálljon reátok!

Mi innen elmegyünk, ti meg itt maradtok,

Az Isten áldása szálljon tireátok!

Betlehemes cserépfigurák

„Keresztúri szítások, A városi rostások...”

Az udvarhelyszéki falucsúfoló (Krizsa János: *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. Kolozsvár, 1963.) lassan feledésbe merülő kismesterségeink egyikét, a szitakészítést juttatja eszünkbe. Ennek terméke, a szita, ez az egyszerű anyagokból előállított alapeszköz, évszázadok során nélkülözhetetlen része volt szegények és gazdagok életének egyaránt. Előállítására igencsak körülményes és aprólékos munkának számított. A nyersanyag – egyszerűsége dacára – sokba került, és a végtérmekekért keveset fizettek. Így önmagában a szitásságból, legalábbis a tanulmányozás alá vett Keresztúron, megélni nem lehetett, csoda, hogy mégis olyan sok művelője akadt. Az agrárjellegű mezőváros lakói, a földművelés és állattartás mellett, a háziipar termékeként készítették a szitát, mintegy ezzel egészítve ki fő megélhetési forrásaikat. A szita alapanyaga kezdetben a lószőr volt, így némiképpen kapcsolódott az állattartáshoz. Később a gyári fátyol és drótszövet helyettesítette a lószőrt, aminek oka elsősorban az volt, hogy a gyári fátyol- és selyemszövés beindításával kényelmesebbé vált az újfajta szitafenek előállítására. A hagyományos lószőrszitát a lószőr nehezebb beszerezhetősége, körülményesebb meg-

munkálása és nem utolsósorban borsos ára szorította le a piacról.

A szitakötés

A szitakötés, szitakészítés két alaptevékenységből állt: a szitavászon (szitafenek) szövéséből, illetve annak a szitakéregre való felszereléséből. A kéregkészítés a mesterség kiegészítő részét képezte. Többféle szita készült: a szövése szerint sűrű (gyakor), közepes és ritka (gyér, gyéres) szövésű, a különböző lisztminőségek elérése céljából. Passzírszita a paradicsom, szilvaíz és hecserli áttörésére; kisszita a rendesnél kisebb, finomabb szövésű. Ennek egyik fajtája a selyemszita, fátyolszita, vagy más néven lángszita. Kalácshoz, réteshez, süteményekhez szitáltak vele lisztet. Készültek kisebb tej- (biricskó Csomakörösön) és levesszűrő sziták (szitáskanalak), dohányszita, amelyben a módosabbak a pipadohányt tartották, de szitálták a hamut is az ún. hamulúghoz nagymosáskor. A XIX. század második felében megjelenő szitásmalmok szitáit is a szitások szótték.

A szitakészítés falusi háziiparként jelent meg. A munkálatokban a család minden tagja részt vett. A lányok és asszonyok a ló farkának hosszú szálaiból szótták a szitafeneket, a férfiak pedig kifaragták a kérget, s arra felkészítették a szitaszövetet. A szitaszövés fő időszaka általában a tél volt. Ekkor készítették elő a tavaszi vásárookra az árut, amit részben helyben árusítottak, de szekerekkel Kelet- és Közép-Erdély piacaira is eljuttattak. E széleskörű forgalmazás révén vált Erdély-szerte ismertté a keresztúri szita, s kapta Keresztúr a „szítás” jelzöt.

Feljegyzések a szításokról

Az 1700-as évek második felében mintegy 18 szitásról, vagy szitással kapcsolatban lévő egyénről történik említés a feljegyzésekben. A XVIII. századi szítás neve rendszerint valamilyen peres ügy kapcsán került be a hajdani jegyzőkönyvekbe. A szita-

szövő asszonyok közül igen sokan a keresztúri földesurak, illetve nemesek jobbágyságai voltak.

A korábbi szórványos levéltári feljegyzéseken kívül, az 1830-as évek elejéről vannak adataink a keresztúri szitásságra vonatkozóan. Ezek főleg irodalmi megemlékezések, amelyek a szitásság említése mellett fontos gazdaságtörténeti képet is nyújtanak. „Keresztúron szőr szitákat készítenek, de nemrég kezdtek ott készíteni a fátyolszitákat is, amit ezelőtt Tordáról hoztak.”

Az 1820-ban készült keresztúrfalvi urbáriumban ezt olvashatjuk: „Ha a szitaszövés és gyapotmívelés a fábrikák közé tartozik, mind a kettő a mi falunkban feltaláltatik [...] Mesteremberek is ezen faluban találtak alkalmasok, úgymint: szabó három, csizmadia kettő, szitaszövő sok, szőcs egy, kovács három, aszталos egy, kerekes egy, fazakas kettő. A többféle mesteremberek híjánossága is a közel lévő Keresztúr városában ki van pótlódva. Efelett az asszonyok házi viselő condrát meg tudják csinálni.”

1836-ban a *Nemzeti Társalkodó* újabb leírást közöl a keresztúri szitásságról: „...itt szövik a szitának minden nemeit nagyokat és kicsineket, gyéreseket és sűrűket, s ezzel mindszerte nagy kereskedést űznek: kár, hogy a fényűzés a fátyolsziták által contrebandáz, megvetéssel pillant elhiszem némely fényes ízletű a mesterség ez előtte oly csekélynek tetsző csinálmányára, holott ez éppen oly kerülhetetlen szükségű cikk a háztartásban, mint a konyha edények vagy bár mily házi deszka vagy diófa, vagy mahoni butorok, ... hó fejér czipót és kedvencz süteményeidet bizony nem ropogatnád gyöngyfogaid között, Szépecském ha szita nem volna, és a Keresztúron lakó szitakötők nem léteznének...”

Kozma Ferencz *Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota* című, 1879-ben megjelent munkájában 15, szitaszövés foglalkozó keresztúri családot említ. Megjegyzi, hogy itt rostát is készítenek, és egész Erdély vásáraitra eljárnak, többnyire hátukon hordva áruikat.

Keresztúrfalva tehát egykor a mesterség központjának számított. A XIX. század második felében, a XX. század elején még számos családnak nyújtott megélhetést. Orbán Balázs is említi a háziiparszerűen űzött szitakészítést, mint a családok kiegészítő jövedelem-

Benedek Mihályné Bihari Ágnes, az utolsó keresztúri szitaszövő, 1964.

Benedek Dénes, az utolsó keresztúri szitakészítő, 1964.

forrását: „itt nagyban foly a szitagyártás és lakói ez iparcikkal, (melynek s főként fátýolszítáinak messze vidéken híre van) nagy kereskedést üznek...”

A virágzó szitaszövő-készítő kismesterséget többek közt az élelmiszeriparban bekövetkezett fejlődés szorította vissza. Az első világháborúig még több család foglalkozott szitakészítéssel, de utána egyre kevesebben ültek be a régi szövőszékekbe, és egyre kevésbé kellett a fogadók udvarába beállók szekereknek attól tartaniuk, hogy a sötétség leple alatt lovuk farkát esetleg levágják. „A lófark itt majdnem oly becses – írta Orbán Balázs –, mint a törököknél, hol a hatalom jelvénye volt, ki itt jár, ügyeljen lova farkára, mert a furfangos utca-fattyak hamar meg-ánglizálják.”

Az utolsó szitaszövők

Székelykeresztúron az utolsó szitaszövő asszonyként Benedek Mihályné Bihari Ágneset tartjuk számon. Ő az 1930-as évek végéig dolgozott fiával, Benedek Dénessel együtt, aki kéregkészítő és összeszerelő volt. A 60-as évek derekán ők voltak a legutolsó képviselői egy több évszázados kismesterségnek. Akkor már több mint 30 éve nem dolgoztak mesterségükben, de dr. Molnár István múzeumigazgató kérésére elővették a régi szövőszékeket, a megmaradt alapanyagokat, hogy a tudomány számára bemutassák a szitakészítés munkamenetét. Jövol-

tukból ismerhetjük ma annak minden részletét, mozzanatát. „Dénes, a fiú, édesanyja útmutatása szerint elkészítette a szitaszövő széket – írta dr. Molnár István. – A kéregzés szerszámai örökségképpen még tulajdonában voltak. Ágnes néni pedig megkötötte a nyüstöket. Előkészítette a lófarkoszórt, botrongba (tincsbe) szedte, felvetette. Majd szövőszékebe ülve emlékeket elevenítve, készítési fogásokat ismertetve 'visszajátszotta', elénk varázsolta a szitafenek szövésének egész menetét. A nyüstkarikák nyikorgása, a bordafogak sejtelmes susogása közben felcsillanó szemekkel, szinte ideges lázba feledkező mozdulatokkal, Ágnes néni újra alkotott. A tudomány számára múltat kötött a jelennel és jelent kötött össze a jövővel. Fiával együtt, aki a megszöött szitafeneket szitákká mesterkedte, a keresztúri szításoknak, a városnévjelzőt adó ősöknek állítottak marandandó emléket. Munkájukat 250 fénykép, a teljes szerszámkészlet, a munkamenet leírása és az elkészített sziták őrzik a keresztúri múzeumban.”

A keresztúri szőrszita a XX. század közepéig állta a versenyt. A házi szitavászon helyét átvette a finomszövésű gyári fátýol (selyem) és drótháló. Egy ideig még ezt munkálták rá a házilag előállított vörösfenyő szitakéregre. A gyári szita lassan teret hódított. Megjelenésének és a többféle minőségű lisztet őrlő szitasmalmok XX. századi elterjedésének következtében a lószőrszita dicsősége leáldozott. Bekövetkezett a keresztúri szitaszövők alkonya.

Sándor-Zsigmond Ibolya

Hajdani ízek Székelyföldről

E helyen nem csupán a hagyományos (paraszti) konyha ízeit szeretnénk megörökíteni, hanem a régi fogadók, vendéglők megőrzött receptjeit is. Tavasz lévén, indítónak egy bárányhús-különlegességet választottunk.

Székelyudvarhelyen, a Székely Támadt vár közelében állott egykor a Ferenczy család által működtetett Korona vendéglő. Érdemes lett volna eredeti állapotában megőrizni ezt a régi fogadók építésmódját (zárt négyszögletű udvar, a fogatosok szekerei számára) idéző Ferenczy-portát – építészeti értékén túl – azért is, mert egyben kultúrtörténeti emlékhely. Nemcsak a szomszédos reáltanodából lyukas óráin ide menekülő Szabó Dezső és baráti társasága, nemcsak az élete nagyobbik részét itt töltő Tomcsa Sándor és életvidám kispolgárokból verbuválódott köre, hanem az erdélyi magyar irodalmi, színházi és zenei világ számos nagyja töltött e vendégfogadóban kellemes órákat.

A „Ferenczy-féle báránylekkel” receptjét úgy közöljük, ahogyan a magyar kulináris művészet egyik kiválósága, Kövi Pál lejegyezte: „Hozzávalók: 1 szopós bárány, só, paprika (ízlés szerint). Készítési módja: A kövér báránnyt kicsontoljuk, hártýáitól megtisztítjuk. A húst kéttenyérnyi darabokra vágjuk. A flekken vendégeink jelenlétében készül: az asztalra, melyet körülülnek, jókora tiszta, szagtalan falapítót (Erdélyben általánosan így nevezik azt a tárgyat, melyet az irodalmi magyar nyelv fantáziátlanul a vágódeszka szóval jelöl – szerk. megj.) helyezünk és kézügybe sót, borsot, paprikát, kenyeret bőven. A bárányszeteleket nagyon forróra (majdnem tüzesre) a kövérebbik felükön hirtelen megsütjük. Amikor ropogós, piros kéreg sült rájuk, megfordítjuk, hogy az is ropogós kérget kapjon. Amikor a szeletek így ropogós pirosra sülték, az asztal közepén lévő lapítóra tesszük, és gyors mozdulatokkal, nagyon éles nagy késsel azon sercegő-forrón darabokra aprítjuk. A húst vendégeink maguk sózzák, fűszerezik, és forrón eszik. Ne hagyjuk, hogy meglangyosodjék vagy kihűljön, mert zamatát teljesen elveszíti.”

„Egy nagyon szép történelem, amely tele van eredetiséggel”

Novák Károly-István beszélgetése Egyed Ákos történésszel

Új könyvének bemutatója elején elhangzott, hogy ennek a székely történeti áttekintésnek az előzményei 1927-re, Szádeczky Kardoss Lajos munkájáig nyúlnak vissza, aki írt egy átfogó székely történelmet. Hogyan alakult ki a most bemutatott kötet megírásának az ötlete, mi készítette Önt arra, hogy belevágjon egy ilyen munkába?

Szádeczky székely történetét nagyra értékelem, azt mondhatnám, még kiindulópontként is használtam. Azonban éreztem, hogy most már többet tudunk, az összefüggések terén is előbbre lehetne lépni. Ő nagymértékben a település- és politikatörténetre koncentrált, én megpróbáltam ennél többet adni, a művelődéstörténet, az életmód, ha csak röviden is, de benne van, tehát egy kicsit az interdiszciplinaritás fele mentem el ebben a könyvben. Úgy vettem észre, nem ártott, hogy kiléptem a szigorú politikatörténet határai közül. A történelem azért több mint politika, politikatörténet.

A kötet mennyire szól a szakmának és mennyire a nem szakértő, laikus olvasóközönségnek?

Az előszóban írom, hogy a szélesebb érdeklődő olvasóközönségnek szánom, de azért ebben ott van, hogy a szakmát is megszólítom, olyan értelemben, hogy bizonyos gondolatok vannak benne, amelyek újak és lökést adhatnak a további kuta-

tásoknak. Mondanék egy példát. Nagy meglepetés volt számomra, hogy a jog mennyire fontos volt a székelység történetében. A jogtörténet a megírandó és írott történelemben rendkívül fontos. Olyan érzéke volt a székelységnek a jog iránt, hogy szinte hihetetlen. Amikor az ember a forrásokat kutatja, rájön, hogy bizonyos szabadságjogokat ők a szó legszorosabb értelmében ismertek, védtek. Ez számukra egy eszköz volt az önfenntartásra, a szabadságjogok, az autonómia, az önmegbecsülés, az identitás védelmében. 1506-ban Agyagfalván, mikor a székely jog bizonyos kérdéseit inkább alkotmányjogilag kellett helyére tenni, hogy miként viszonyuljon a székelység a királyi hatalomhoz és vice versa, úgy próbálták békésen megoldani a felmerülő problémákat, hogy közben az ellenállás jogát is megtartották. Mert benne van szóról szóra, hogy a székelység szabadságát tiszteletben nem tartó királyok és helytartóik ellen igenis fel kell lépni. Azt is írja, hogy együtt, a nemzetgyűléseken kell a kérdéseket megoldani. Azt akarom hangsúlyozni, hogy a székelység érzéke a szabadságjogok iránt és annak a védelmében igen nagy volt.

A székely hagyományoknak egy igen jellegzetes része a mítosz. A köztudatban most is rengeteg mítosz él a székelyek eredetével kapcsolatban. A mű hogyan viszonyul ehhez a mítoszvilághoz? Lerombolja, elfogadja őket?

Eredendően az volt a tervem, hogy a megbízható, már elfogadott forrásokra alapozom a mondandómat. De azért sokszor idézek korabeli véleményeket, amelyek annak idején a krónikákban vagy a humanista íróknál megjelentek, mert az, hogy egy adott időszakban a székelység hogyan gondolkodott önmagáról, az is konkrétum. Tehát azt kiemelni, vagy teljesen száműzni a székely történelemből, hogy élt egy mítosz és most is él, és hogy ez hozzátartozik a székely történelemhez, én azt sose tagadtam, sőt, azt mondom, hogy igenis hozzátartozik, csak nem szabad abszolutizálni. Tehát a mítoszoknál is meg kell nézni azt, hogy mi lehet abban, a valósághoz mennyi köze van, mi lehet az igazságmagja. Az olyan mítoszokat, amelyekben lát az ember valamilyen elfogadhatót, vagy olyan elgondolást, tételt, amely tovább fejleszthető, én azokat respektálok, és azt mondom, hogy ezek még meglepetést is okozhatnak. De a légből kapott mítoszokkal, mert ilyenek is vannak, nem tudok egyetérteni, mert azok tudatzavart, a történeti tudat zavarát okozhatják a székelységben és okozzák is sajnos.

EGYED ÁKOS

Született Bodoson, 1929. nov. 25-én.

Történész, tudományos kutató.

Kutatási területe az újkori Erdély, a székelység és Kolozsvár története.

1952-től nyugdíjazásáig (1998) a kolozsvári Történelmi Intézet főkutatója.

A Magyar Tudományos Akadémia külső tagja (2000),

az Erdélyi Múzeum Egyesület elnöke.

A hagyományok között is vannak mítoszok, történelmi mítoszok, amelyek a maguk helyén, mértéktartással mindig benne voltak a székely történelemben és gondolkodásban. Azokat respektálni kell.

Napjaink egyik problémája, hogy szinte ellenőrizhetetlenül árasztják el a könyvpiacot áltudományos, kétes eredetű, a tudományosság igényével íródott, de a tudományosság jegyeit nélkülöző munkák. Hogy gondolja, az Ön által írott könyv helyre tudja állítani az egyensúlyt?

Most el kell árulnom valamit. Régóta járom a Székelyföldet és sokszor merült fel az a gondolat a hallgatók részéről, a könyveim kapcsán, hogy írjanak végre egy olyan székely történelmet, amire azt mondjuk, hogy reális és nem légből kapott elméletekre épül. Számomra ez nagy kihívást jelentett. Tehát azt mondanám, hogy egy kicsit segít azoknak, akik őszintén, a valós történelem, a történelmi igazság iránt érdeklődnek. Számukra ez a könyv segédeszközt fog jelenteni.

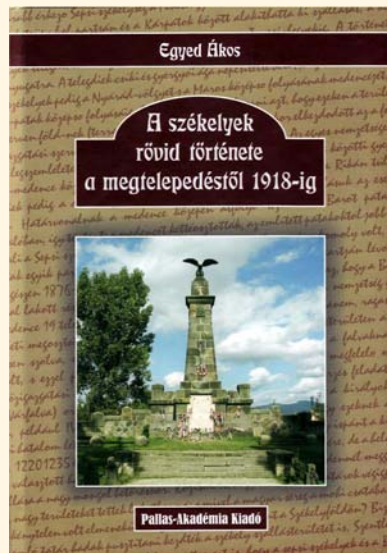
A kötetben végigviszi az olvasót a székelyek történetén a megtelepedéstől 1918-ig. Szakavatott ismerőként végigpörgetve ezeket az évszázadokat, milyennek értékeli ezt a történelmet?

Egy nagyon szép történelem, amely tele van eredetiséggel, amit szeretnék kihangsúlyozni. Nem átvettük, hanem magunk hoztuk létre és éppen az eredetisége az, ami vonzóvá teszi, ami többlet a székely történelemben az erdélyi magyar történelemmel kapcsolatban. Ez növeli az értékét és érdekességét, mert a történelemnek érdekesnek is kell lennie ahhoz, hogy átvegyék a különböző nemzedékek. Tele van érdekességgel, olyan eredeti székely észjárással, amely debreceni hallgatóim érdeklődését is felcsigázta; nagyon szívesen jöttek meghallgatni a kurzusaimat és a szemináriumokat.

Ismerve azt, hogy a székelyek századokon keresztül sajátos intézmény-

rendszerrel, jogrenddel, hagyományvilággal rendelkeztek, hogyan gondolja, napjainkba mit lehetne ebből átmenteni, minek volna aktualitása?

Elmondhatja a kutató, hogy a székely történelem közösségekből építkezett, a közösségek voltak az erősségei a székelységnek. Ezek a közösségek jól szervezettek voltak. A világ megváltozott, más szelek fújnak, de az, hogy egyén közösség nélkül nem tud érvényesülni, az biztos. A hagyomány, amit ma nagy értéknek tartunk, az is fontos és az életmód, a művészet is, amiről nem beszéltünk, de mind l

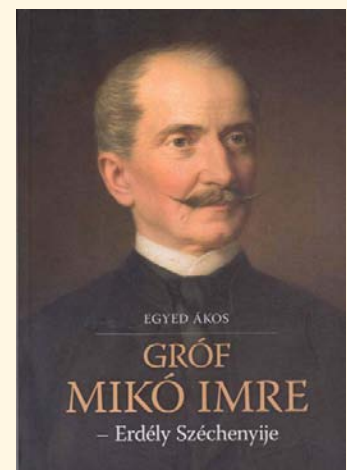

beletartoznak. Annak a megőrzése közösségeken belül, amit gróf Mikó Imre történelmi alapoknak nevez, tehát a közösségi hagyománynak, a kultúrának az életbentartása a jövő szempontjából rendkívül fontos. Az öntudatra tapintottunk rá. Öntudat nélkül nem maradhat meg egy létszámában kis nép. Egy százmilliós, milliárdos népet visz a tömeg, sodorja, de egy viszonylag kis létszámú nemzet megmaradása, mint amilyen a magyar is, aminek egy szép ága a székelység, nagymértékben feltételezi az öntudatot, amibe a nyelv, a kultúra, a hagyomány mind beletartozik. Ez nem

ban a modernitással lépést kell tartani. Meggyőződésem, hogy a hagyomány és a modernitás nem zárja ki egymást. Ha ezt a székelység így fogja fel, ebben az időszakban ez őt segítheti önmagának megőrzésében. És akkor azt hiszem, nem hiábavaló, hogy történelemmel foglakozunk. A történelemből mindig eljutunk a mához.

Ebben a témakörben mi lenne a folytatás, hogyan tovább?

Kellene egy nagy székely monográfia, aminek én feltétlen híve vagyok. Meg is van a kutatói gárda, erő ehhez. Ha jól össze tudjuk hangolni a kutatók munkaerejét, tehetségét, megtalálva a megfelelő anyagi fedezetet és kiadót, akkor ez rövid időn belül megvalósítható. Az is fontos, hogy ezt a munkát 1918-on is túl kellene vinni, egészen napjainkig. Ezek persze akkora feladatok, hogy egy ember mai körülmények között nem vállalhatja.

„...Ép elméjén és tiszta Szólló nyelvén...”

1836 májusában Homoródalmáson szokatlan dolog történt: Nagyobb Boér András és Pál Judith – 67, illetve 63 éves korukban – két tekintélyes presbiter, Bencző János és Bencző György kíséretében egy vasárnap, istentisztelet után megjelentek az unitárius parókián és a pap előtt vallomást tettek „házassági szándékuk önkéntességéről”. Majd, az annak rendje-módja szerint megtörtént templomi hirdetések után, május 24-én házasságot is kötöttek. Nem tudjuk, hogy a falu akkori nyilvánosságában megütközést keltett-e az esemény, tény, hogy az anyakönyvi adatok tanúsága szerint ilyen idős korban (akkor sem) volt szokás házasságot kötni. A házasodók korát 1832-től tartalmazó anyakönyvben fél évszázad alatt egyetlen példa volt 68 évesen házasodó férfire, de ő magánál jóval fiatalabb, 42 éves özvegyasszonyt vett nőül.

Előzmények

Bizonyosan Boér András sem gondolta, amikor 25 évesen, 1794. június 24-én nőül vette Rigó Rebekát, hogy majd élete alkonyán újabb házasságot köt. A fiatal házasoknak hamarosan két gyermekük született: 1795-ben József és 1798-ban Judit. Azonban egyikük se érte meg a felnőttkort: 1802-ben a kislányt, 1806-ban a kisfiút temette a pap. Harminchat évi házasság után Rigó Rebeka is elhunyt, így Boér András 61 esztendőskorában özvegyen, gyerektelenül és bizonyára aggodalommal nézett élete hátralévő napjai elé.

Pál Judith sorsáról csak annyit tudunk, hogy 1773. március 27-én született és az akkori szokásoktól eltérően későn, „üdő töltött hajadon”-ként, 27 éves korában kötött házasságot Antonya Istvánnal. Gyermekük nem született, tehát férje elhalálózását követően Boér András-hoz hasonló helyzetbe került.

A két idős ember ilyen életút végén jelent meg a falu lelkésze előtt, annak feljegyzése szerint „özvegyességüket párosítani kívánva”. A házasságkötés után nyolc esztendőt éltek együtt.

A halálra készülődve

1844 júniusában Boér András, nehéz betegségében a halálra készülődve, magához hivatott két férfit, akik az

általa – ép elmével és „tiszta Szólló nyelvén” – elmondottak alapján az alábbi végrendeletet írták:

„Öreg Boér András hagyomány tétele feleségéhez Pál Judithhoz 1844 30 Juni Alól írtak adjuk tulajdon neveinkel és szokott petsetünkkel meg erősített Hagymányi bizonyításunkot a mü igaz hitünk szerént, hogy a mostan folyó 1844.ik Esztendőben Juniúsi hó utolsó napján H. Almási üdösb Boér András Uram magához hivata münkö, ki is 74 Esztendős korába, terhes betegségében és ne talán halálához is közelgetesit remélve, mind azon által ép elméjén és tiszta Szólló nyelvén nyölcz Esztendőkig volt hütös feleségének Pál Judithnak tévé e következő hagyást:

Én Boér András mostani feleségemnek Pál Judithnak, kivel nyölcz Esztendőköt töltöttem, megismerem s meg vallom hozzám mutatott Istenes és jószívűségét mely szerént engemet illendően meg becsült, azért minthogy Semmi Gyermekünk nintsen néki adom hagyom és Testamentaliter Testalom minden ingó jóvaimot, Tudni illik ökrömöt, Szekereimet, Ekémet, Szerszámostól, ugy Juh és Sertés féle marháimot, ugy minden Fa és Vas Eszközököt, nem különben Deszka és Fa edényeket, nem különben Csürt, Házat minden készü-

leteivel éltéig, hogy ezekben semibe senki ne háborítsa ha én meghalok is, a Fekvő jószág is a mi engem illetett és van abból senki írt feleségem haláláig ne busítsa.

Mely hagyomány tétel hogy a fent írtak szerént lett légyen, annak jövendőre való meg írására kéz bé adással meg bírálván münket mü is ki adtuk, a mü igaz hitünk szerént tulajdon al írásunkal erősítvén az írt időben

H. Almási Bencző János mp
Szabad Személj és

Sándor János mp
Hites Assessor”

Boér András a végső hagyomány-tétel után egy héttel elhunyt. A neves jogszokáskutató, Tárkány Szűcs Ernő szerint a végrendekezésre „törvényi kötelezettség nem volt, mindezt a nép kultúrája, tudata és társas vagy egyéni érdeke hozta létre, formálta, hagyományozta”. Boér András más lehetőségekkel is élhetett volna: kizárhatta volna az özvegyet az örökségből, „véreinek”, testvéreinek, azok gyermekeinek is hagyományozhatott volna vagyonából – hisz annak nagyobb részét nagy valószínűséggel nem második házasságában szerezte –, azonban felesége öregkori napjainak biztonságát fontosabbnak tartotta.

Boér András halála után négy esztendővel Pál Judith is támaszt keresett: férje rokonaihoz, Boér Dávid és neje, Sebestyén Rebeka házához költözött, ő is végrendelettel igyekezett biztosítani élete hátralévő napjainak nyugalmát:

„Öreg Boér Andrásné Hagymány levele 1848, 5 dik Maji

Mü kik ide alább neveinket le irtuk adjuk arról való Bizonyittó Leve-
lünknek rendiben tudtára min-
deneknek a kiknek illik, hogy folyó
1848-ik Esztendő Pünkösd hava 5-ik
Napjan, midőn lettünk volna itten
H. Almáson a Boér Dávid lakó házá-
nál, holott is az néhai Boér András
özvegye Pál Judith Asszony is
szállásol – Mely meg nevezett Öreg

meg öregedett és el gyengült állapotába, 76-ik Esztendeibe, müelőttünk téve illetén hagyományt t.i. minden Névvvel Nevezendő fel kelhető vagyonkáimot, melyeket még az öregség gyengeségei mián el nem költöttem, Hagyom és Testálom Boér Dávidnak és Feleségének, kik ingemet ezen utolsó nyomoruságom idein látható nyomorult állapotomba Házokba fogattak, s minden nap segítségemre s gyámolításomra vagynak, s holtomig hozzájuk is bízom s utolsó el takarításom idején is hozzok van reménységem,

Mellyek így következőknek:

Egy Három Esztendő Üő Tinótskám mely tulajdon hazol hozott marhám, Egy kosár méhem hasonlólag hazól hozott, Egy közönséges Dereka, két párnám egy záros ládám Hazol hozottam. Egy uramtól maradt osztováta, a Házba két Festékes Fogasok, két üveg ablakok, egy zöld mázas Cserepes. Egy kaszáló Gyurtyán dombja felett Boér Mózesztől véve, egy Asztal. Ezeket mind tulajdon pénzzemmel vettem, Némely részt Kenyeres Mihálynétól, mivel neki voltak Testálva. Mind ezeket mind fennebis irattam, hagyom

és adom irt Boér Dávidnak és Feleségének eddig is körülöttem meg tett ez után is holtomig töllök várando Dajkaságokért, holtom után téjendő el takarításomért, úgy hogy az én halálom után nekik maradjon örökösön, a mik még bizonytalan halálom órája előtt el nem kelnek azokból Senki sem az én véreim sem a Férjemé ne disponálhassanak.

Mely formára Hagyomány tétel mindenben a meg irtak szerént levén az irt Öreg által, Boér Dávid is kötelezé magát az aránta fel vett köteleések telyesítésire Feleségivel együtt s mindkét felek kötelezvé magokat ezétt a meg irt mód szerént valo meg állására.

Mü is irtuk meg e dolgot a mü igaz hitünk szerént Nevünk alá írásával meg erősítve az elébb irt napon

H. Almási Szabo Áron

Sándor András

mind ketten ns Személyek”

Boér Andrásné, Pál Judith 1848.

szeptember 16-án hunyt el.

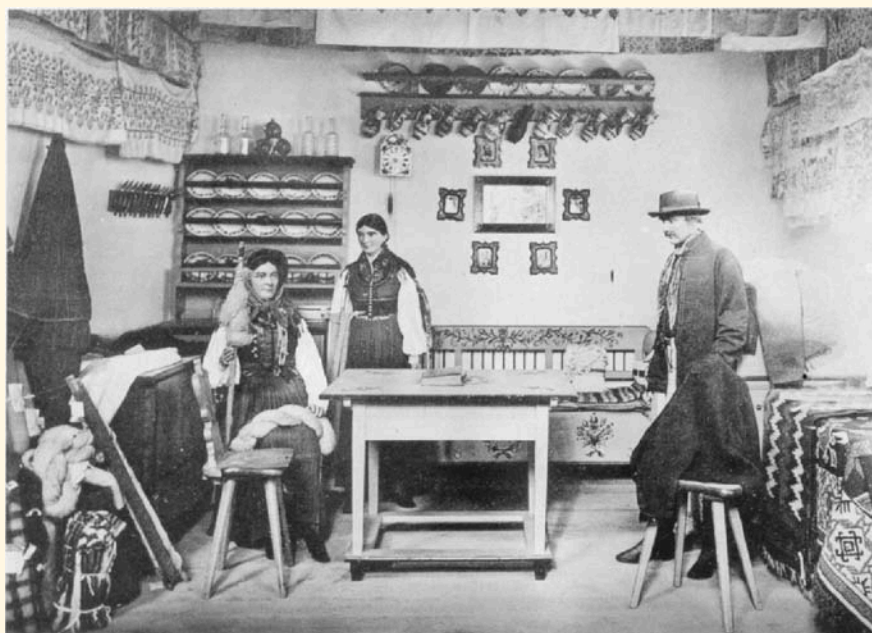
Biztonságkeresés?

Úgy gondoljuk, a két idős ember kései házasságkötése *egyéni biztonságkereső stratégiaként* értelmezhető. Ez a stratégia mindkét fél esetében

sikeres volt: amikor még nem voltak öregothonok, nem volt nyugdíjrendszer, a „szociális védőháló”-t a szilárd értékrend, az erkölcs, az emberi kapcsolatok stabilitása, a bizalom erős szálaiból szövődő szokásrend biztosította. Oltalmában az egyedülálló idős, beteg emberek méltósággal távozhattak az életből.

E végrendeletek, amellet, hogy egy paraszti háztartás és gazdaság felszereltségének, tárgyi környezetének, vagyoni helyzetének megismeréséhez is hasznos források, a *gondolkodásmód és világszemlélet* dokumentumai is. A halálra készülő emberek bölcs, halálfélelem nélküli nyugalmban véghezvitt „hagyatékolása” azt sugallja, hogy a halál szemléletükben az életfolyás természetes befejeződése, átlépés egy másik világba, de a hátrahagyott világban rendben kell hagyni a viszonyokat: gondoskodni kell a társ biztonságáról, a tulajdoni viszonyokról, mint a végső eltakarítás méltó körülményeiről.

Oláh Sándor

*Székely szoba. Csík megye.
(Keleti Károly, szerk.: A budapesti 1885-ki országos általános kiállítás főjelentése. I. Bp., 1886. Melléklet.)*

„Utazni, s még inkább utazást írni, korunk literatúrai divatjai közé tartozik”

E megállapítás a reformkor fáradhatatlan utazójától, Szentiváni Mihálytól származik. De mi lehetett az oka e növekvő érdeklődésnek? Miféle vándor-ösztön készítette Erdély művelt főit arra, hogy porfelhőbe burkolózva rázassák magukat a kor kényelmesnek aligha mondható „dilizsáncain”, vagy még embertpróbálóbb, szegődött parasztszekerein? Hiszen útjaink állapota nem, vagy alig javult a korábbi évtizedekhez képest...

A XIX. század 30-as, 40-es éveiben tágulni kezd az erdélyi ember világra nyitott ablaka. Az „extra Hungariam non est vita” tétele itt már a fejedelemség korában megingott, amikor a protestáns kollégiumok végzettjei mind többen vágnak neki a németalföldi, német államokbeli „peregrinációknak”, hazatérve pedig hozzák, az utasládáikban lapuló könyvek mellett, egy másik, változó világ szemléletét. E változó világba sok székely paraszt-katona is kénytelen bepillantani, midőn a kor háborúi elsodorják a kontinens nyugati szegleteibe. Az 1848-as forradalmat megelőző évtizedekben az egyre színesedő magyar sajtó még közelebb hozza a távoli országok híreit, a kor ismert személyiségeinek (Széchenyi István, Wesselényi Miklós) külföldi úti jegyzetei pedig a leírt tények háttérébe is bepillantást nyújtanak. 1834-ben megjelenik Kolozsváron

Bölöni Farkas Sándor amerikai úti naplója, mely valósággal felrzza a kor közvéleményét: Erdély művelt vándora a honi tájat szemlélve most már összehasonlítja, elmélkedik és tervez. A hasonlatok párjai pedig – az antik példák mellett – mindinkább a „művelt világ” tájai felé mutatnak.

A reformkori útleírások nem csak a történettudomány fontos forrásai, de az egyszerű érdeklődő is szórakoztató olvasmányra lel bennük. Őt kevésbé bosszantja, ha az író gyakran kevesebb információt közöl, és többet elmélkedik. Hasonlatai pedig olykor sántítanak, nem méretarányosak, vagy merőben elhibáztak. Ő ezen jólesően mosolyog, mint ahogyan mosolyog a realitás-alapot nélkülöző tervezgetésen is. A történész viszont örül az elmélkedések folyamából kihámozott információknak, de a szerzők szellemi csapongásai sem teljesen hiábavalók számára, hiszen egy kor

eszmevilágát tükrözik. Örül például annak, milyen szépen összecseengenek az erdélyi vándoroknak a hazájukról rótt feljegyzései és értékelései azzal, amit a nyugatról idevetődött utazók – az angol John Paget, a francia August Benoit de Gérando – láttak és észleltek.

Fedezzük fel hát együtt a XIX. század első felének Székelyföldjét! „És meglehet – valljuk a kor székely barangolójával, Jánosfalvi Sándor Istvánnal –, hogy ez az ismeret sokkal több gyönyört és hasznot adna minénkünk, kiket közelebről illet, mint az, ha a föld sarkokat, vagy forróöv alját, sőt, ha a legszebb idegen várost vagy országot láthatnók meg, keresztül-kasul közkatona módjára.”

Hermann Gusztáv Mihály

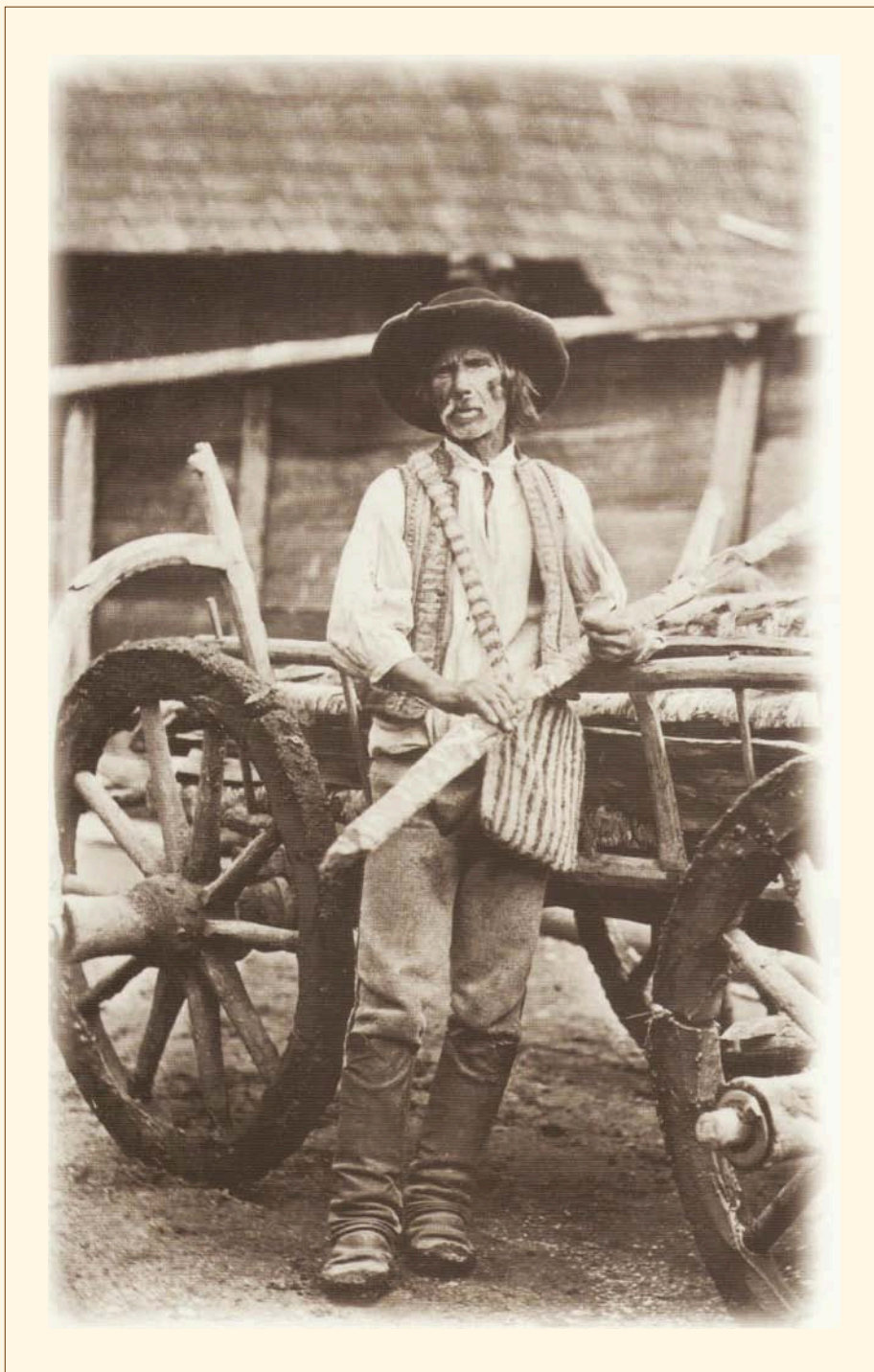
Fogarasi János: *Utazás a Nagy Küküllő mellett* (Nemzeti Társalkodó, 1836.)

[...] A nagy Küküllő ered Udvarhelyszékben Zetelakán felül a Csíkkal határos Hargita oldalából, az úgy nevezett Küküllő főből; én ugyan nem dicsekedhetem azzal, hogy forrásából ittam volna, de igen, hogy mellette nőttem s most lakom. [...] **Zetelaka** első helység mellette, lakószai mindnyájan deszkával, zsendelyel és épületi fákkal kereskedő munkás székelyek. Egy általán az e környéki Hargita alji faluk élelem módjok a deszka és fa kereskedés, egész karavánok 40-50 szekérből indulnak el, s egész le Fejérvárig

viszik árujokat. A föld kövecses, sziklás, vad és hideg, s rozs és zabnál egyebet nem terem, s ezt is szűkőn. De a bükk és a fenyő bőv, s abból a lakószok kiszerezik a mindennapit, s tág határokon a marha és juhtartás divatoz. Zeteleka havasos határán sok a medve, mely barmot és embert sokszor éles paskolással cirógat aestheticát nem tudó tenyereivel, s a medvekaland sok Zetelakinak élete főbb története. [...]

Udvarhely a székelység anya városa, mert itt lakott hajdan a székelek kapitánya¹ s a lustrális könyvek

az itteni levéltárban tartatnak. [...] Lakószai mintegy 10.000 lélek, mindnyájon magyar nyelvűek s többnyire mesteremberek; a Szentimrén lakók földművesek és szekeresek, tímár és csizmadia legtöbb. Utcái közül a Botos utca széles, egyenes s akármely városban helyt foghatna, ha épületei díszesebbek volnának, de ezek kettőt-hármat kivéve földszintiek és alacsonyak. Piacza az újonnan épült városház és két áruszín miatt szűk és szoros, de élelem neművel és kofákkal mindig bőven ellátva. Négy országos, de kivált a keddi héti vásárai híresek, népesek s kivált a gabona kereskedés élénk. Egész Udvarhelyszékből toúl ide a nép gyalog, lóháton és szekérral, s a Botos utca végétől a kőkeresztig nem látsz egyebet, embert s szekeret

Zetelaki székel, 1865.

béleseivel melyek, kivált az úgy nevezett nyolckrajcárosok, oly saját és utánozhatatlan neműek és ízűek, hogy ha egy angol lord ennék belőlök, Londonba kívánná általvarázsolni. Az udvarhelyi asszonyi viselet székelyes, fersing, előkötény, kis melyrevaló, s a leányok bár papucsban és hosszú köntösben is annyira hívek a régi divathoz, hogy hajukat hosszú fonadékban bocsátják hátukon alá. [...] Látni valók még Udvarhelyt: a catholic sz. Miklós temploma egy dombon a város felett, szép kilátással, belkészülete minden erdélyi templomok közt első, oltárlapjai gyönyörű és remek festések; a reformatum templom a piac felső felén, márvány szónok székkal és 12 változatú orgonával; s a franciscanus barátok klastroma... [...] Van itt egy cath gynasium m.e. másfél száz tanulóval s végre ami a várost híressé teszi, egy reformatum collegium, az idén 800 tanulóval négy professor alatt, kik papi tudományokat, honi törvényt, philosophiai, mennyiség, természet históriai s több philológiai tudományokat tanítanak. Könyvtára 10.000 kötetel; olvasó társasága az ifjak közül alakulva, mely újságokat s néhány könyveket saját költségen hozat. [...]

A város keletéjszaki felén fekszenek a Küküllőtől nem messze a „Székelytámadt vár” romjai; ezt János Zsigmond építette [...] Egy román [regény] író méla borongással tekint a rabló lovagok saslakának omladványaira, de én örömhévülten, hogy elmúlt a kor, mely az erőszakot isteníté.

és vásárbíró, krétával a szekereket jegyzőt. Utazók nem sok kényelmet lelhetnek Udvarhelyen, ha csak ismérőljük nincs, kinél szállásolhassanak, mert vendégfogadó és vendéglő egy sincs, a Szarvasház nem méltó e névre, de korcsma elég, mert csak nem minden második ház az. Úrnapja inneplése itten említést érdemel, mert erre a Hargita alji s szomszéd catholicus faluk egész népsége innepi menettel tódul, s impozant látvány az egyforma viseletű néptengert fejér habokban hullámsani látni a sok tarka

zászlók árnyékában, s még különös és festményre méltóbb a városi Jésus congregatiója nevet viselő polgár katonaság, a hány annyiféle mundurban és fegyverben, egyformaság csupán a kalapjokra tűzött csíkos fű bokkrétában lévén: az innep délutánján mindenik borházból zeng a ropogós muzsika, s hallszik a nemzeti tánc robaja, s a verekedés a régi szokás szerént nem marad el. Ha büszke Debrecen perecével, Kolozsvár kenyerével és káposztájával, Kézdivásárhely pogácsájával, Udvarhely is dicsekedhetik a

¹ A Székely Támadt vár kapitánya lakott itt (1562-től a XVII. sz. végéig), akit a „hat szék kapitánya” (capitaneus sex sedium) névvel is illettek. Ő nem a székely önkormányzat hivatalnokja volt, hanem a fejedelem nevezte ki.

A máréfalvi Tájház

A Csíkszereda–Székelyudvarhely közötti országút mentén, Máréfalván, a 214-es házszám alatt igényesen kialakított tájház várja látogatóit. Az ingatlant 2000-ben sikerült megvásárolni lelkes támogatók segítségével. A legszükségesebb javítási munkálatok elvégzését követően, a tájház 2004-ben megnyitotta kapuit az érdeklődők előtt.

Máréfalva

földrajzi fekvése, környezete, tájkerete sajátos. A település szűk völgyben formálódott, a magasba szökő hegyek miatt szelvében alig terjeszkedett. A téglalap alakú szalagtelkek a jellemzőek. Ezeket két nagyobb épület dominál: a lakóház és a csűr. A lakóházakat, az utcával való viszonyukat tekintve, *utca-vonalas* beépítés jellemzi, a csűr pedig az utcával párhuzamosan helyezkedik el. Jellemző a *keresztcsűrös* udvar.

A falu sajátos arculatát a sűrűn sorjázó porták, az utcafrontos házak, az impozáns gazdasági épületek, a házak mellett „*pompálkodó*” székelykapuk teremtik meg. Ez kelti föl a Székelyföldre látogatók figyelmét; kultúrtörténet tekintetében pedig népi épített örökséget képvisel.

Modern, fejlődő világunkban megváltozott az életforma, az értékrend, veszélybe került az e fajta kulturális örökség. A hagyományos faépületek napjai meg vannak számlálva. A még álló faházak egy része nagyon rossz állapotban van. A faluban egy malomház és 15 kékre meszelt, boronás falú faház számlálható. Ezek állapota veszélyeztetett, sorsuk kilátástalan.

Atájház

egy hagyományos falusi porta, környezetével harmonikus egységet alkotva simul be a falu utcaképebe. A székely ember háza fából, rakófából, boronafallal készült. Ezzel magyarázható a mondás, miszerint *a székely a házát nem építi, hanem rakja, a kapuját pedig állítja*. Ez az ősi építési mód, a tipikus falusi gazdaság eltűnőfélben van. A falusi életszer minden eleme üzenetet hordoz. A ház a havasalji „kisbirtokos gazda” háztípusa. Arányaiban, megjelenésében nem imponáló, nem hivalkodó, nem vall gazdag emberre. Földszintes épület, mindössze három lépcső vezet a házba.

Korát illetően, már arányaival is felhívja magára a néprajzosok figyelmét. Az aszimmetrikusan elhelyezett homlokzati ablakok és az ereszen helyet kapó kemence, az *első házból* nyíló igen keskeny kamra és a zárt ereszt sejtetik, hogy régi házról van szó. Mestergerendája, ami azonosíthatná az építés idejét, nincs. A javítások során egyetlen évszámmal ellátott cserép került elő. A cserépen ez áll: *Bart Julianna Nagya samuelné erdővidéki Baroti 1887 Ben október Ballo Ágnes irt 1887* (lásd a melléklet felvételt).

A néprajzosok véleménye szerint valószínű, hogy a ház nem ekkor épült, sokkal inkább feltételezhető, hogy ebben az időben egy nagyobb javításon esett át, amely együtt járt a tetőzet átépítésével, amikor a zsindelet cserépre cserélték. Az egyházi feljegyzések valószínűsítik is ezt a tényt, 1880-ban leégett a szomszédos ház, amelyben Jakab kántor lakott. Ekkor károsodhatott ez a ház is.

Az eredeti ház építésének ideje valamikor a XIX. század közepére tehető. A falakat alig faragott, többnyire gömbölyű *gerendákból* rakták össze, a végeket *gerezdbe* rótták, a kiálló gerezdvégeket sem fűrészelték le. A *boronafalat* nem lécezték, elég vastag *tapasztás* került rá, és hogy ne *guvadjon* le, a gerendákba vert apró faékekkel, *bolhaszegekkel* biztosították. Az utcafronti ablakokon tömör, deszkából készült, kékre festett ablaktábla, *salukáter* van. A székely a házát kívül nem cifrázta. Egyetlen építészeti alkotását díszíti, a faragott festett kapuját.

Ezeket a házakat törvényszerűen kékre meszelték. A kék színárnyalatának üzenete is volt. A vagyonosabbak sötétebb kékre meszelték, a faluközösségben elfoglalt méltó helyüket kívánták ezzel hangsúlyozni.

A ház tetőzete elül *kontyos*, hátul *csónkakontyos*, *hód farkú*, valamint *fecske farkú* cseréppel van fődve. *Oszlopos tornáca* egyszerű, tömören deszkázott. Anyagát „*az idő megette*”, a fenyőfa deszka erezetén mély barázdákat vájt. A bedeszkázott, kivágott szívekkel díszített *eresz* olyan kieresztésféle, ebbe torkollik az udvar felől végigfutó tornác. A tornác sok mindenre jó, eső nem ver, nap nem tűz és mégis kint vagyunk. Az ereszen van a kemence és katlan, amolyan nyári konyha, *füstös konyha*. Főleg nyáron itt az ereszen zajlott a család mindennapi élete. A *hiuba* vívő *lajtorjának* itt van az állandó helye. A mennyezet gerendázott.

A ház beosztása szokásos: első ház vagy tiszta ház (nagyháznak is mondják), hátulsó ház vagy lakóház, kamara, közepen a zárt ereszt a kemencével. A szobáknak udvarra néző ablaka van, ahonnan látni lehet, hogy mi történik az „*életen*”. A „*ház földje*” súrolt deszkapadló.

Agyűjtemény

De nemcsak a ház, hanem a benne elhelyezett gyűjtemény is – a lakberendezési tárgyak, háztartási eszközök – nagy értéket képvisel, hiszen betekintést nyújt a ház hajdani lakóinak mindennapi életébe. A gyűjtőmunka 1970-ben kezdődött, az iskolások számára meghirdetett

„kincskereső” mozgalom keretében. Kezdetben spontán gyűjtésről volt szó. A begyűjtött tárgyakat az iskolában kiállítottuk, része lett az iskolai életnek, hangulatot teremtett az újabb gyűjtéshez. Megfelelő épület hiányában többször is költöztettük a gyűjteményt, míg megkapta méltó helyét. A hajdan magántulajdonban lévő tárgyak itt, e házban a faluközösség tulajdonát képező közgyűjteménnyé, közkinccsé váltak.

A nagyház díszje a *vetett ág*, pirosfejtős háziszöttek ágyneművel. Az asztal nincs a ház közepén, hanem az egyik sarokban, a két ablak között kap helyet, mellette két hosszú *padláda*. A sarokban van a záros *falitéka*, *almárium*. Értékes dolgokat őriztek benne. Odébb az *állótálas*, majd a *falítálas*, a használatos cserépedényekkel. Az egyedüli festett bútor a *hozományláda*, *tulipános láda*. Ebben hozta a staférungrját a ház aszszonya. Az egyik ládatető belső oldalán 1796-os év olvasható, a másik láda 1835-ben készült, egy harmadik pedig 1841-ben. A gerendában *rúdon* lógnak az ünnepi *gúnyák*, amelyek csak vasárnaponként kerültek használatba. Az ágy előtt van a *rengőbölcső*, mellette jelképesen a *fonókerék*; a 6-8-10 gyermekes családjára a dajkálás gondját alkotómunkával kötötte össze. Ha nem pörgött az *orsó*, nem volt miből ruháznia a családot. Az ajtó mögött a hosszú fogas. Rajta *tarisnya*, *átalvető*, *posztó ujjas*, *lájbi*. A füstös konyhában a *dagasztó tekenyő*, a *pityókanyomó*... De felsorolható-e minden e rövid írásban? Ezt látni kell!

A hátsó házban a kender feldolgozásának folyamatát bemutató időszakos kiállítás látható.

A ház után nézzünk szét a gazdaságban is! Az udvar hátsó felében, a kapuval szemben van a háromszatú csűr, keresztbe fordítva a telek lezárásaként. Itt van a *kétfaros pajta* (istálló), középen a szekerbeálló *csűr*, majd a nyitott *árnyékalja*. Az udvaron, a házzal szemben a gémeskút áll.

A tájház szerepe

E rövid bemutatás után önként adódik a kérdés: Milyen szerepet tölthet be egy tájház a falu életében? Lehet az ismeretgyarapítás eszköze, főleg az ifjúság számára, de a néprajzkutatók számára is. Ezen túlmenően lehet a történelmi tudatformálás, nemzeti öazonosságunk elmélyítésének igen fontos intézménye,

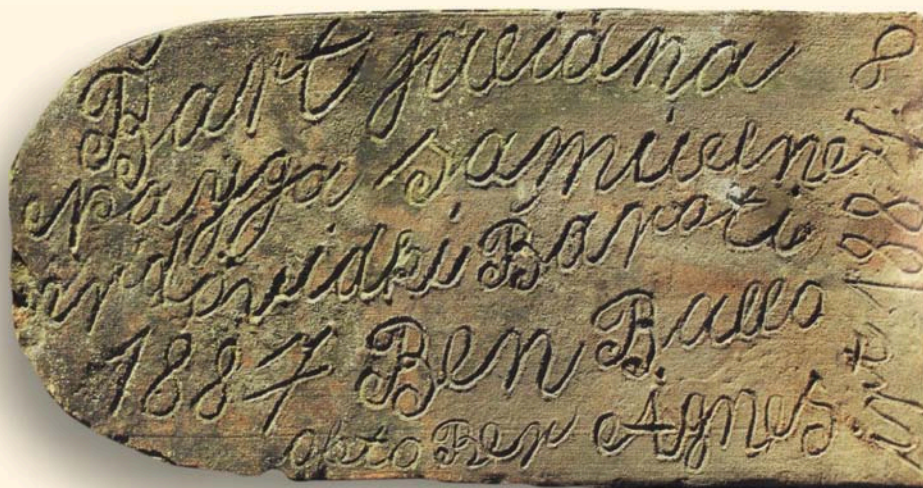
Nyári faragótábor

ha olyan helyé tesszük, ahová szívesen benéznek a helybeliek, ahol szívesen elidőznek gyermekkori emlékeiket idézve. *Milyen jó itt, mintha mámámnál lennék! Hogy el lehetne lakni ebben a házban!* – mondják a falubeli idősebb látogatók. A Tájháznak jól meghatározható helye van a falu turisztikai programkínálatában is.

Mindezek mellett egy további fontos szerepet kapott ez a paraszti porta: ifjúsági táboroknak ad helyet. 2007 augusztusában immár ötödik alkalommal kerül sor itt Kaláka tábor szervezésére. Ilyenkor étellel telik meg a tájház, a gyermekek birtokba veszik „az életet”, a kézműves műhellyé alakított csűrben életre kel a „csúrdöngölő”.

A falusi tájház fenntartása, működtetése, a gyűjtemény védelme nagy felelősséget, odaadó munkát kíván. Közösségi értékről lévén szó, fenntartását, működtetését illetően elsősorban a helyi önkormányzatnak van meghatározó szerepe. Máréfalva önkormányzata ezt megértette, és komolyan veszi a feladatát. A KÖLIK Hagyományörző Művelődési Egyesület kulturális pályázatok útján kapott támogatásokkal szervezi a rendezvényeit. A meglévő gyűjtemény védelme és további gyarapítása csak közösségi összefogással lehetséges. Ez eddig sem hiányzott, higgyük, hogy a jövőben sem marad el.

Kovács Piroska

Homoródszentmártoni Biró Sámuel (1665–1721)

Biró Sámuel unitárius főgondnok neve mára jószerivel kikopott a történelmi összefoglalókból. Az 1941-ben megjelent Erdély Öröksége sorozat harmadik kötetében – Tűzpróba 1603–1613 – három mondatban emlékeznek meg róla. Homoródszentmárton tudós leszármazottja megítélésünk szerint megérdemel egy részletesebb életrajzot.

A homoródszentmártoni Birók

Erdély meglehetősen gazdag Biró nevű családokban. A homoródszentmártoni Birók a csíkszentmártoni Becz családra vezették vissza eredetüket. A hagyománynak van ugyan történelmi alapja, de a Becz családnak adott nemeslevél nem említi a Birókat. A két család címerének hasonlósága onnan ered, hogy 1612-ben Biró György, Becz Anna és Biró Bálint fia nemeslevelében, családi címere alsó mezejébe a Becz család címeralakjait rajzoltatta.¹ A homoródszentmártoni Birók Biró Balázs lófő székelytől veszik eredetüket, akit 1505. november 23-án, az Udvarhelyen tartott székely nemzeti gyűlésen tizenkét társával együtt bírónak választottak.² A család őse a XVI. században költözhetett Homoródszentmártonba, s valószínűleg a XVII. században unitáriussá lettek. Biró György Báthori Gábor kancelláriáján jegyzőként működött; hűségért 1612. augusztus 16-án megújították nemességét.³ Az unitáriussá lett Birók emlékét őrzi az egyházközség máig meglévő, 1666-ban öntött harangja.⁴ A Biró család egyik hősi halált halt tagját, Biró Gábort a homoródszentmártoni templomba temették, és emlékét közel két évszázadon keresztül őrizte a hálás utókor. A tatárokkal vívott küzdelemben, 1691-ben elesett Biró Gábor emlékét, Jánosfalvi Sándor István nyomán, Orbán Balázs is megörökítette.⁵

Biró Sámuel ifjúkora

Homoródszentmártoni Biró Sámuel életéről elég kevés adat maradt fenn.

Anyja Kibédi Dózsa Zsófia, apja Rab Biró István volt, II. Rákóczi Györgynek hűséges embere, aki a szerencsétlen kimenetelű 1657. évi lengyelországi hadjárat után a tatárok fogságába került és évekig raboskodott.⁶ Sámuel tanulmányait a kolozsvári unitáriusok óvári iskolájában fejezte be. A kor szokása szerint az alsóbb osztályokban poétikát tanított, s hogy jó poéta volt, annak évekkel később adta bizonyítékát, akkor, amikor Bánffy György gubernátor halálós ágyán tőle kért sírverset. A Biró Sámuel szerepte epitáfiumot ezüst táblára vészték, betűit aranyozták és a halottal együtt koporsóba tették.⁷

Lépések a hivatali ranglétrán

Tanulmányai befejeztével az erdélyi kancelláriára került és tizennyolc évesen Teleki Mihály mellett titkárként kezdte el pályafutását. A nagy államférfi eleste után Bánffy György szolgálatába állt és lassan haladt a ranglétrán. Kezdetben mint lajstro-

A Biró család címere

mozó, később mint fogalmazó kóstolt bele a jogi életbe. Először az erdélyi harmincad főfelügyelőjévé, majd 1715-től főkormányiszéki tanácsossá nevezték ki. Unitárius ember a XVIII. században ennél magasabbra nem emelkedett a hivatali ranglétrán. A történettudós jogászt enyhén túlozva így jellemezte egykori alumnusa, Szentábrahámi Lombárd Mihály: „Nemcsak a haza törvényei voltak előtte igen ismeretesekek, hanem a szomszéd tartományok állapota is. [...] A hazai törvények iránt annyira szorgoskodó, gondos volt, hogy nem felede el, melyeket használnak más országok is. Európa minden részének közjogát úgy tárgyalta, hogy Erdély közjogának kulcsát mástól kölcsönözni ne legyen kényszerítve. A közügyekkel elválaszthatatlanul összekapcsolva és annyira behálózva élt, hogy őt Erdély Atlaszának, a haza támaszának, Izrael szekérének és kocsisának mondhatnád.”⁸

Főgondnokságának éve

Az unitárius egyháznak talán soha nem volt akkora szüksége képzett jogászokra, mint a XVII. század fordulóján. Erdélynek a Habsburg-birodalomhoz való csatolása egész sor jogügyi problémát vetett fel. Apafi Mihály halálával kezdődően a Habsburg-ház szabályozta Erdély politikáját a híres-hírhedt *Diploma Leopoldinum*mal. Ezt 1691-ben fogadták el a rendek, s ettől kezdve a politikai életben a katolikum és a Habsburg-pártiság egyet jelentett. A Diploma szerint a felekezetek egymáshoz való viszonyában nem történt változás, a protestánsok azonban, előre látva a rekatolizáció veszélyét, országgyűlési határozatokkal igyekeztek védeni jogaikat. A közös katolikus-protestáns tárgyalások nem vezettek eredményre. Az uralkodó 1693-ban kiadott pót Diplomájával a katolikusoknak kedvezett. Ezzel megkezdődött a protestánsok fokozatos háttérbe szorítása. A rekatolizáló törekvések kivédésének hatásos fegyverét a protestánsok a világi képviselőlet egyházon belüli

A Biró Sámuel tiszteletére avatott emléktábla a homoródszentmártoni unitárius templomban. Sata Attila felvétele.

megszilárdításában látták. Így született és szilárdult meg mind a református, mind az unitárius egyházban a főgondnoki intézmény. Főgondnokká választása⁹ előzményeként Biró Sámuel megérte az óvári főiskola elvesztésének (1693. október 10.) tragikumát. 1712-ben talán megsejtve a közelgő veszélyt, levélben kereste fel a kolozsvári anyaeklézsiát és néhány merész javaslatot tett az egyházköri gondnoki intézmény megszervezésére, az oktatás decentralizálására, egy állandó pénzalap gyűjtésére, a Székelykeresztúron felállítandó kollégiumra és a külföldi peregrináció serkentésére vonatkozóan.

Biró Sámuel javaslatait a státus szerepét betöltő kolozsvári máter eklézsia konzisztóriumra és kurátorai vették vizsgálat alá. Indítványait alapos és megfontolt tárgyalások után megválasztották. Az 1712-ben tett javaslatok az ellenreformáció térhódítása és az erőszakos templom- és iskolafoglalások következtében csak 1718 után valósulhattak meg, s ebben Biró Sámuel főgondnoknak vezető szerep jutott.

A család sorsa

A XVII–XVIII. században a sorozatos jogfosztás közepette nem volt „kifizetődő” unitáriusnak maradni. Állami hivatal csak a katolikusokat illette meg, Biró Sámuel családja is érdekből katolizált. Fia 1718-ban nemcsak az unitárius kollégiumot hagyta el, hanem vallását is. A főgondnok özvegye azonban hű maradt felekezetéhez és a kolozsvári unitárius iskolának adományozta az őri és nagylaki búza-

dézsámát. De nem feledkezett meg a tordai iskoláról sem, hiszen 1731. december 15-én 100 forint értékű szőlőt adományozott a diákságnak azaz, hogy azt megművelve a hasznot fordítsák taníttatásukra. A Biró család unitárius ága Biró József császári és királyi postamester, a székelykeresztúri kollégium felügyelő gondnoka 1847. május 25-én bekövetkezett halálával megszűnt.

Az unitárius főgondnok emlékét nem csak az ellenreformáció meg-

Az 1666-ban öntött harang. Sata Attila felvétele.

¹ A Biró család címerének alsó mezejében szereplő két oroszlánfő, szájukban jobbra irányított nyíllal és fölöttük a hatágú csillaggal, a Becz Jakabnak adott címerlevélben szerepelt. Lásd *Székely Oklevéltár I. 1211–1519*. (SzOkl.) Kolozsvár, 1872. 170–171.; Sándor Imre: A csikozmási Becz család. In: *Genealógiai füzetek*, I (1903). 35. Vö. II (1904). 86.

² SzOkl. I. 306–308.

³ Sándor Imre: *Czimerlevelek. I. Füzet (1551–1629)*. Kolozsvár, 1910. 78.

⁴ A harang felirata: In GLORIAM UNUS SUPREMI DEI ET EJUS FILII NAZARE A ET ILIPIUS [!] STEPHANO BIRO BALTHASARE D.E. 1666

⁵ Jánosfalvi Sándor István: *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett*. I. Kolozsvár, 1942. 49–72.; Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. I. Udvarhelyszék. Bp., 1868. 162–163.

⁶ II. Rákóczi György 1657-ik lengyel hadjárata alkalmával tatár fogságba esett erdélyiek jegyzéke. In: *Genealógiai füzetek*, X (1912) 4. sz. 93. l.

⁷ Wesselényi István: *Sanyarú világ. Napló 1703–1708*. II. Bukarest, 1985. 679–682.

⁸ *Keresztény Magvető*, 38 (1903). 19–37.

⁹ Biró Sámuel esetében nem beszélhetünk alkotmányos választásról, noha a főkuratori intézmény megalakításának gondolata már korábban is foglalkoztatta a világi főurakat. 1718-ban a Kolozsvárra összegyűlt nemesek saját körükből választottak főgondnokot Biró Sámuel és Simon Mihály személyében. 1747-ig a világi főemberek maguk közül választották a főgondnokot. Ekkor a dicsőszentmártoni zsinat Henter Jánost főgondnoknak választotta, és ettől kezdve a zsinat hatáskörébe tartozott a főgondnok választás.

próbáló évtizedeiben fogantatosított egyházzvédelmi intézkedései, de kéziratban maradt irodalmi művei is őrzik. A kolozsvári Unitárius Kollégium (jelenleg a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Fiókja), valamint a székelykeresztúri Unitárius Kollégium könyvtárában (jelenleg marosvásárhelyi Teleki Téka) levő kéziratok érdekesek a részletes feldolgozásra.¹⁰

Kovács Sándor

¹⁰ A kolozsvári Akadémiai Könyvtárban: Ms.U. 2. Unitárius Achilles, seu Demonstrationes, partim ostentive, partim apagogice, Communibus et evidentibus ex principiis deducatae, multorumque placitis tam sanae Theologiae, quam sanae Philosophiae parum conformibus, oppositae tribus exceptis concinnatae.

Ms.R. 1469-1470. Nemes Erdély Országának Statusáról, Lakosságáról és Lakó Helyeiről s folyó vizeiről való oktatás. 1710.

A Tripartitum Decretum úgy az Approbata Compilata Törvényeknek Rövid Summája és Veleje.

A marosvásárhelyi Teleki Tékában a 0575. jelzet alatt: 1. Notitia Status Transsylvanici cum Jure Publico eiusdem Provinciae pro captu Filioli 83. Annorum 9 pr. quaestiones et responsiones accomodata Anno 1710.; 2. Versus ... In Decretum Tripartitum Verbőzianum per S. B.; 3. De Contestatione ...; 4. Az successoról való Tractatus, mely Colosvarott in Ao 1603 a Colosváriaknak jó módjával egymás között való osztózások dolgáról magyarul irattatott most in Ao 1705-ben.

A fent említett kéziratok mellett Kénosi Tőzsér János a De Typographiis et Thipographis... című munkájában (Adattár 32. összeállította Földesi Ferenc) Biró Sámuelnek tulajdonítja a következőket is: Observationes Oeconomicae morales.; Igazság panasza.; Principatus Transylvaniae cum rebus memorabilibus Descriptio.; A Székelyföldről és Székelyek eredetéről.; A székelyek régi szabadságairól, nemességéről, s legközelebb Primi-pilusságokról, avagy Ló fü nemes emberségekről.

Areopolisz, több mint helytörténet

„1999 szeptemberében Székelyudvarhelyen meg környékén élő és tevékenykedő fiatal humán értelmiségiek – néhány korosabb társukat is megkeresve – fogalmazták meg egy, a szakmai alkotó munkát fő céljának tekintő civil fórum létrehozását. A kezdeti tanácskozások során pontosabban körvonalazódtak a teendők: egy tágabb kitekintésű helyi múlt- és jelenkutató művelése, mely úgy közelítse meg a Székelyföld történetét, jelenkori társadalmi és közéleti jelenségeit, hogy közben ne tévessze szem elől az ezt övező szűkebb-tágabb régiók, illetve a közép-kelet-európai térség fejlődését” – olvashatjuk a székelyudvarhelyi Areopolisz Történelmi és Társadalomtudományi Kutatócsoport által kiadott első tanulmánykötet bevezetőjében.

Az erdélyi magyar történetírásban az 1980-as évektől elmélyült szakemberhiány maradandó nyomokat hagyott a szakmában. A néhány nagyobb városban, szellemi központban tevékenykedő kevés számú történész munkásságától eltekintve nem léteztek és működtek jól megszervezett és összehangolt kutatócsoportok. Az anyaországtól sok tekintetben elzárt erdélyi történetírás egyre több szempontból és területen szakadt el a magyarországitól (szemléletmód, alap kutatások, mikro-történelem, különböző módszertani kérdések stb.).

A székelyudvarhelyi Areopolisz munkacsoport megjelenése 2001-ben új színezetet hozott az erdélyi és székelyföldi helytörténetírásban. A történészeket, helytörténészeket, doktorandusokat, történelemtanárokat, egyetemi hallgatókat tömörítő műhely eddig hat kötetet jelentetett meg. Külön ki kell emelnünk azon örömdetes tény, hogy Udvarhelyen, szinte egyedül módon nagyon sok közép- és általános iskolai tanár vállalja, hogy a pedagógusi elfoglaltságok mellett igényes tudományos munkát is végezzen. A Hermann Gusztáv Mihály, Kolombán Zsuzsánna és Róth András Lajos által szerkesztett Areopolisz-kötetekben 25 szerzőtől olvashattunk írást, valamint forrásközlést rendkívül változatos tematikákban, mint pl.: hely-, egyház-, mentalitás-, politika-, gazdaság-, művészet-, népesedéstörténet. A több mint 60 írás között a helytörténeti jellegű munkák mellett már a kezdetektől tágabb, erdélyi kitekintésű tematikák is jelen voltak. Így olvashattunk jó tanulmányokat az erdélyi szombatosságról, az erdélyi református egyház XIX. századi történetéről, vagy az újkori Erdély és

Székelyföld társadalmi változásairól.

Az Areopolisz-kötetek egyik legnagyobb erőssége véleményünk szerint az Udvarhely város és a szűkebb régió történetét feltáró és elemző helytörténeti írások. A város és a szék (de számos esetben a teljes Székelyföld) történetét bemutató írások több szempont alapján vizsgálják és mutatják be város és a térség történetének különböző mozzanatait. Itt elsősorban a szűkebb régió és Udvarhely város társadalom- és gazdaságtörténeti bemutatását emelnénk ki. A székelyföldi vasúthálózat létrejöttét és gazdasági szerepét, a Székelyudvarhely gazdasági és társadalmi változásait, valamint művelődés- és egyháztörténetét taglaló tanulmányok a helytörténeti alap kutatások szempontjából rendkívül fontosak. A kötetekben folyamatosan közölt források, új perspektívákat kínálva, az elkövetkezendő időszak alap kutatásait könnyítik meg jelentősen. Ugyancsak említésre méltó részei a köteteknek a különböző, Székelyudvarhelyhez vagy a szűkebb régióhoz kötődő, ott tevékenykedő helyi nevezetes személyiségek munkásságának bemutatása is.

Az eddig megjelent hat kötet bebizonyította, hogy megfelelő hozzáállással és akarattal „vidéken” is lehet eredményes és színvonalas munkát végezni. De ugyanakkor a kötetek, más erdélyi vidéki városok kezdeményezéseivel hasonlóan, rávilágítanak az erdélyi történetírás bizonyos hiányosságaira is. A Kolozsváron működő egyetem és Erdélyi Múzeum Egyesület tehetetlensége miatt (is) csak szóróványosan vagy egyáltalán nem létezik az erdélyi magyar (hely) történetírás tudományos mederben történő szakmai koordinációja. Úgy érezzük, annak el-

lenére, hogy az Areopolisz név már ismerősen cseng nagyon sok erdélyi és magyarországi történésznek, talán a fenti okokból kifolyólag is, a hat kötet eddigi tudományos eredményeit csak részben sikerült beépíteni egy tágabb történeti diskurzusba úgy, hogy ezáltal a saját területükön elismert és jártas szerzők mellett megjelenő fiatalok munkássága is a lehető legmagasabb szintű szakmai integráció jegyében történjen meg. Úgy gondoljuk, hogy a fiatal kutatók ez a fajta szakmai integrációja részlegesen és elsősorban egyéni szinten valósult csak meg a különböző erdélyi vagy magyarországi műhelyeken keresztül. Ez lehetne az egyik garanciája annak, hogy a jövőben a kötet minden írása megközelítse a munkacsoport magját alkotó, szakmai tapasztalattal rendelkező szerzők által hozott színvonalat. A kutatások, értelmezések „szakmai mederben” tartása érdekében fontosnak tartanánk továbbá azt is, hogy az ezután megjelenő Areopolisz-kötetekben ismertető, recenziók jelenjenek meg – az adott témákban jártas, elismert szakemberek bevonásával – az eddig megjelent nagyobb lélegzetvételű írásokról.

Úgy gondoljuk, az eddigi hat kötet feljogosítja, sőt úgy is fogalmazhatnánk, „kötelezi” a munkacsoport szervezőit, hogy egyfajta kezdeményezőkként megpróbálják az elkövetkezőkben a műhely munkásságát egy újabb szintre emelni, kezdeményezőkként nyitni egy tágabb, regionális szintű tematikus kutatássorozat elkezdéséhez (ehhez, természetesen, szükség van a régió többi városában létező munkacsoport aktív részvételére is), ami lehetővé tenné a különböző korszakok társadalmi, politikai és kulturális jelenségeinek tágabb perspektívában történő elemzését, bemutatását.

Novák Csaba Zoltán

AREOPOLISZ

Orbán József eredeti meséi és anekdotái

Homoródalmási Orbán József, ügyvéd és dézsaknai kincstári hivatalnok „értelmiségi” családból származott. Édesapját, Orbán Istvánt, az erdélyi katolikus püspöki jószágigazgatót elsősorban *Az udvarhelyszéki homoród-almási barlangnak bővebb ismertetése* (Kolozsvár, 1810.) című írás szerzőjeként tartja számon a szakirodalom. Testvére, Orbán Elek szintén hivatalnok volt Kolozsmonostoron. Orbán József a magyar reformkor irodalmi és társadalmi mozgalmainak egyik legtevékenyebb alakja Fáy András (1786–1864) író, politikus és nemzetgazda hatására kezdett el meséket, anekdotákat írni. Munkája, amelyből az alábbiakban idézünk, „Orbán József eredeti meséi és anekdotái” cím alatt 1831-ben látott napvilágot Nagyenyeden. Köszönjük Hum Balázsnak, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársának, hogy a könyv elektronikus változatát eljuttatta hozzánk.

Mihály János

„Az olvasóhoz

A Fáy Úr mindenek előtt esmeretes Moecenássának egyik szárnyából csudálatosképpen nekem is jutott volt egy tollu, s hogy ezen becses reliquiája a tisztelt Úr jámbor Moecenássának nállam ingyen ne heverjen, azzal időöltésből egy néhány Mesét, és Anekdotát írek; – vagy, hogy az igazat megvaljam, nem akartam én is a Fáy Úr Csigájaként elásni a Talentumot; s hogy azt a nagy Világgal megesmeressem, azokat ezennel közre is bocsátom. Lesznek tudom én Olvasóim közül sokan olyanok, akik azt fogják mondani, hogy jobb lett volna nekem azon tolluból fogvájót csinálni, mintsem csak ilyen mesékkel elő állani.[...]

K. Sz. M-ba Május 6-kán 1830-ban Alázatos Szolgájok Orbán József“

Az Apa és Fia

Az egyik kezébe rostát, a másikban szitát forgata a gyermek – játszott velek és nevetett. Az édes Attya különös kedvét tapasztalván gyermekének a játékban – nevetésének okát kezdi tőlle kérdezni. „Ezen tisztító eszközöknek ellenkező tulajdonságaikon nevetek édes Atyám”, felel mosolyogva a gyermek – „Na s mit observáltál ennek”? kérdezi az Attya – „Azt édes Atyám” felele a gyermek, hogy a rosta a szemetet, a szita pedig a lisztnek fájnját hullatja ki magából.– „Igazad van fiam” mondta az Attya: „Illyen most a Világ, hol rostálja, hol szitálja az embereket, néha a szemnek, néha a korpának kedvez”.

A Prücsök és Hörcsök

A Hörcsök látogatására ment egykor a Prücsök – örömmel fogadá ötet a Hörcsök, s dicsekedve mútogatá neki gabonával megtöltött Magazinját. „Ugyan hogy képes volt kednek annyit össze gyűjteni, holott a múlt ősszel semmit sem vetett volt?” kérdé tőle a Prücsök. „Hm Barátom”! felele a Hörcsök, „úgy hogy amig te énekelgettél, én azalatt innen is egy kicsit, amonnan is más kicsit kapargattam; azon hát ne csudálkozz, hogy meggazdagodtam”. „Bizony kedves szomszéd” felele a Pücsök – „köztünk maradt szó legyen, s meg se nehezteljen – engemet nem vine rá a lelkiismeret, hogy a másét felprédáljam, s elcsípegessem, inkább énekelgetve szigorgok, mert azért legalább senki sem neheztel rám.” – „Jaj Barátom!” Mondá a Hörcsök – „ha te így filizolfász úgy neked a mái világba felkopik az állad.”

A hosszú kezű Majom

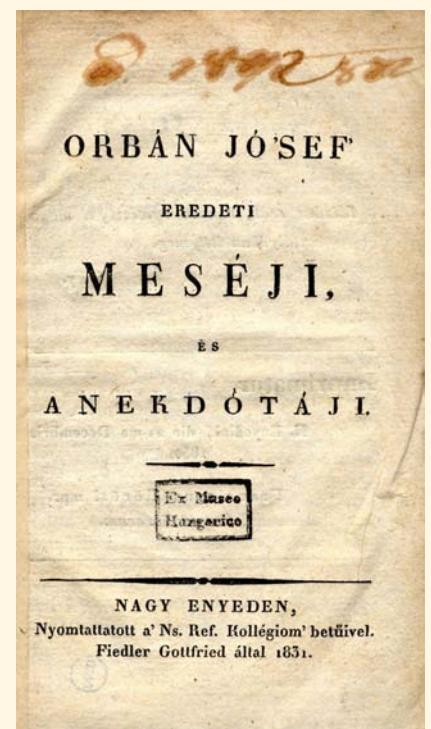
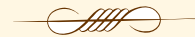
Azt mondják a Természet-vizsgálók hogy a Majmoknak Ázsia és Afrika a Hazájok; s nálunk csak ritkaságból hordoztatnak: de az újabb észrevételek szerint Európában is bőven található, legfőképpen a hosszú-kezű Majmok, s ezek sok helyeken a lakosoknak nagy károkat is tesznek – azonban minthogy az emberekhez ábrázatjokra nézve amazoknál még inkább hasonlítanak s igen jól tudnak magokra ügyelni, keveset lehet közülük elfogni.

Amesező Aesopus

Azt mondja egy valaki Aesopusnak, hogy jobb volna a sok hasztalan költött dolgok helyett valami valót írni – melyre monda Aesopus: „A kik a mesék alatt az igazságot nem látják által, azoknak bottal kell eszetre adni”.

Csak kár, hogy Menyét természetű

Egy társaságban azzal dicsérnek meg egy leányt, hogy igen jó gazdaasszony lesz belőle, csak kár benne, hogy menyét természetű. Ezt nem értvén egy valaki, kérdezé, hogy mi lehessen az a menyét természet? „Az úgy – mond egy valaki – hogy a gúzsajtól erőssen irtózik, úgy, hogy a házat is elkerüli ahol azt látja.

Évfordulóink. 2007. május–július

Május

1. – 50 évvel ezelőtt halt meg Székelyudvarhelyen **Szabó András** műfordító. 1871. július 22-én született Bitán. Tanult a Református Kollégiumban, amelynek latin–görög szakos tanára volt 1894-től. Bár 1932-ben nyugalomba vonult, tanított a Római Katolikus Gimnáziumban. 1940–44 között az újrainduló Református Kollégium igazgatója volt. Fordította Platont, Erasmust, Vergiliust és kiadta Benkő József *Transsilvania Specialis*-ából az Udvarhelyre vonatkozó részt (Kv., 1944.).

2. – 50 éve született városunkban **Miriszlai Miklós** költő, grafikus. A temesvári műegyetem elektronika és távközlés szakán szerzett mérnöki oklevelet. Szatmárnémetiben dolgozott (1982–88), majd Egerbe telepedett át. Írói neve Mirisz Miklós.

3. – 55 éve halt meg Budapesten **Csanády György** költő. Városunkban született 1895. február 23-án. A Református Kollégiumban érettségizett 1913-ban, a budapesti Kereskedelmi Akadémiát végezte el, de az irodalomnak és az irodalomból élt. 1915-től megjárta az első világháború hartereit. 1918. október 28-án Piave mellett megsebesült és leszerelték. A háború után áttelepült Magyarországra, hírlapíró, szerkesztő, szövegíró, rádióriporter és hangjátékiró volt. 1921-ben írta és 1941-ben Budapesten jelent meg a mára már feledésbe merült *A májusi Nagyáldozat* című misztériumjátéka. Ebben található Kántálé c., tehát zsolnárnak készült éneke (eredetileg

Bujdosó ének), amelynek utóbb Mihalik Kálmán szerzett dallamot és amelyet Székely himnuszaként ismerünk. Kötetei: *Az évek* (versek, Kv., 1927.), *Álmok* (versek, 1926.), *Ének* (versek, 1934.), *Diáknyomorért* (é. n.). 1955-ben az udvarhelyi református temetőben a Székely Dalegylet állított kopjafát neki, ezt a Székely Fafaragók Klubja készítette. 1980-ban hozták haza hamvait a Farkasréti temetőből. *Ki tudja merre, merre visz a végzet...* címmel Gellért Géza összeállításában jelent meg kiadvány róla (Szudv., 1995.), majd Gábor Dénes *Gondolatok a Székely Himnuszról* (Szudv., 1998.) c. füzeté.

8. – 40 éve hunyt el Nagyenyeden **Musnai László** lelkész, bibliakutató, művelődéstörténész. Székelykövesden született 1888. február 26-án. Az udvarhelyi Református Kollégiumban járt középiskolába. Teológiai magántanár volt Kolozsváron; Debrecenben doktorált 1928-ban; a nagyenyedi kollégiumot igazgatta 1941–45 között. A magyar bibliafordítással kapcsolatos közlései jelentek meg.

10. – 145 évvel ezelőtt született Szentlászlón **Kóbori János** folklorista (mh. 1933. dec. 11., Marosvásárhely). Városunk Református Kollégiumában végzett 1885-ben, majd elvégezte a teológiát és a magyar–német szakot. A Kemény Zsigmond Társaság 1897-es népköltési gyűjtőpályázatán díjat nyert.

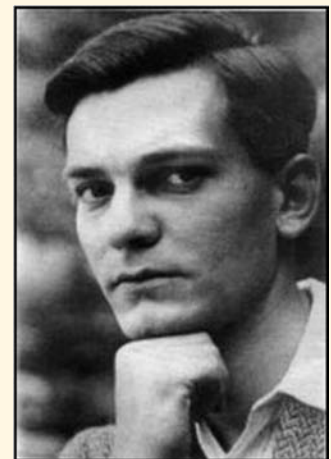
12. – 135 éve született városunkban **Jakab Miklós** író és hírlapíró (mh. 1925. jan. 12., Torda). A Református Kollégiumban tanult. Kötetei: *A Hargita alól* (Bp., 1906.) és *Erdélyi szász népmesék*.

18. – 35 évvel ezelőtt hunyt el **Márkos András** szobrász Kolozsváron (sz. 1919. febr. 6.). 1973. január 21-én avatták fel Székelykeresztúr főterén Petőfit ábrázoló egész alakos bronzszobrárt, amelyet sokan a legjobb Petőfi-szobornak tartanak. A világszabadság költőjéről mintázott mellszobra tíz éve áll a Petőfiről elnevezett keresztúri általános iskola előtt.

20. – 105 éve született **id. Haszmann Pál** helytörténész Kommandón (mh. 1977. szept. 13., Csernáton). Székelykeresztúron is járt tanítóképzőbe,

Csíksomlyón végzett. Történeti és néprajzi gyűjteményéből alapította a csernátoni tájmúzeumot 1973-ban. Néprajzi és helyismereti írásokat közölt.

22. – 70 éve halt meg Tordán **Balázs Ferenc** író, költő. Kolozsváron született 1901. október 24-én, unitárius teológiát végzett, négy évig ösztöndíjjal tanult Angliában és az Egyesült Államokban. *Bejárom a kerek világot* (1923–1928) c. útleírása folytatásokban jelent meg a *Keleti Újságban*, majd 1929-ben könyv alakban. Hazatérte után a székelykeresztúri unitárius főgimnáziumban lett bennlakási felügyelő. Ifjúsági konferenciákat, gazdaképző tanfolyamokat szervezett, beindította a *Kévekötés* c. ifjúsági lapot. 1930-tól haláláig Mészkon volt lelkész. A társadalmi megújulást, a falufejlesztést, szövetkezeti mozgalmat fontosabbnak tartotta írói munkásságánál is.

Balázs Ferenc

24. – 55 éve született Erdőszentgyörgyön **Szabó Zoltán** képzőművész. Városunkban is vett részt csoportos kiállításokon. A marosvásárhelyi Megyei Történelmi Múzeumnál dolgozik muzeológusként.

25. – 75 éve született Árapatakon **Dávid László** művészettörténész. Városunkban járt középiskolába. A kolozsvári református teológia elvégzése után 1969-ben egyháztörténetből doktorált. *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei* (Buk., 1981.) c. kötete a témában alapmunkának számít. Nyugalomba vonulva újból Székelyudvarhelyen él.

26. – 40 éve halt meg Udvarhelyen **Hadnagy Albert** levéltáros (sz. 1901. jan. 21.).

Június

24. – 160 éve született Szatmáron **Felegyházi Antal** természettudományi író (mh. 1916. május 19., Bp.). Az udvarhelyi Református Kollégiumban tanított 1876–1907 között.

25. – 110 éve született Szentábrahámon **Fekete Lajos** író, költő. Az udvarhelyi Református Kollégiumban érettségizett, majd teológiát végzett. Fogarason, Úrmösön és Brassóban volt unitárius lelkész. Vajdasági költőtársától megkülönböztetendő a lapok Erdélyi előnévvel közölték verseit. *Pusztai vándorlás* című verseskönyvében (Fogarás, 1928.) a népnemzeti iskola hatása uralkodik. *Ének a viharban* c. regénye 1936-ban jelent meg Kolozsváron; *Tovább a szirteken* címmel összeállított kötete kéziratban maradt.

27. – 235 éve halt meg Torockó-szentgyörgyön **Kénosi Tózsér János** unitárius egyháztörténet-író. 1708-ban született Kénosban, Kolozsváron tanult; Tordán volt rektor. 1753-ban szentelték pappá. Az unitárius nyomdákra és könyvekre vonatkozó adatokat gyűjtött, unitárius szerzőket vett számba kéziratok munkájában. Egyháztörténetet írt, amelyet többen folytattak.

– 80 éve született városunkban **Ádám László** földtani szakíró. Udvarhelyen és Székelykeresztúron járt középiskolába, a Református Kollégiumban érettségizett. A Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutató Intézetének főmunkatársa.

– 55 éve hunyt el Besztercén **Léstyán József** plébános, művészettörténész. 1886. szeptember 21-én született Szovátán. 1920–31 között a gyulafehérvári Batthyaneum igazgatója volt, egyházművészeti dolgozatokat közölt. Önálló kötetben jelent meg a gyulafehérvári székesegyház ismertetése és Beszterce műemlékeiről készült leírása.

– 50 éve született városunkban **Szakács István Péter** író, publicista. A kanadai emigráció irodalmáról írt dolgozatával doktori címet szerzett, a Tamási Áron Gimnázium tanára. Legtöbb írását a marosvásárhelyi *Látó* közölte. Önálló kötetei: *Francia tavasz* (Mv., 1996.), *A belga utazó* (Mv., 2001.), *A vádlott neve Wass Albert – Dokumentumok a Wass Albert-dossziéból* (Szudv., 2002.), Steven Cook–Szakács István Péter: *Gimi az egész világ. Farsangi*

huncutságok. (Szudv., 2001.), *Le nem hallgatási botrány.*

28. – 75 éve született Máréfalván **Kovács Piroska** tanár, népművelő, néprajzos. Szülőfalujából néprajzi anyagot gyűjtött; a Kölik Hagyományörző Művelődési Egyesület titkáráként szervezte meg a Székely kapuk napját. Monográfiát készített a vidék székely kapuiról, jelenleg faluja egyháztörténetének feldolgozásán munkálkodik. Önálló munkái: *A máréfalvi iskola 210 éve* (Szudv., 1996.), *Székelykapuk Máréfalván* (Mv., 2000.), *Fába rótt oklevél* (Csíkszereda, 2001.), *Örökségünk, a székelykapu. Útravaló kapunézéshez* (Szudv., 2003.), *Orbán Balázs kapui* (Szudv.–Máréfalva, 2003.).

– 35 éve halt meg Korondon **Bartha József** tanító (sz. 1900. jún. 17.). Székelyudvarhelyen a gimnáziumban kezdte tanulmányait, a keresztúri tanítóképzőben járt, majd Csíksomlyón végzett. 1922–60 között tanított szülőfalujában. Létrehozta a település első gyümölcsösét a Kalonda oldalán. 1933-ban gyümölcsstermesztési tanfolyamot szervezett, méhészettel foglalkozott – többen követték ebben is. Társ szerzője volt Korond első monográfiájának, amely 1942-ben készült. Az ő idejében építették a régi kultúrotthont (1949), amelynek sokáig igazgatója volt. Tevékenységét Szócs Lajos tanító méltatta a sajtóban.

29. – 85 éve született Szentegyházfaluban **Gedeon Zoltán** képzőművész, pedagógiai író, főiskolai tanár. A keresztúri tanítóképző elvégzése után a kolozsvári képzőművészeti főiskola grafika–pedagógia szakán szerzett diplomát 1955-ben, majd ott tanított. Módszertani, művészetpedagógiai és esztétikai tárgyú írásokat közölt.

30. – 115 éve született Budapesten **Lajtha László** zeneszerző és népzene kutató (mh. 1963. febr. 16). *Kőrisspataki gyűjtés* c. munkája 1955-ben jelent meg Budapesten. Az eredeti gyűjtésből származó anyag a háború alatt odaveszett, ezért a kiadvány nem tartalmazhatja a lejegyzett dallamok szövegeit.

– 50 éve született Szederjesen **Buzogány Dezső**, a kolozsvári Református Teológia tanára, egyházi író, fordító, szerkesztő.

Július

405 éve, 1602 júliusában halt meg Szenterzsébeten **Eössi András** egyházi író. 1558 körül született székely kismemesi családban. Hatalmas vagyont gyűjtött, amelyet Péchi Simonra, fogadott fiára hagyott. Eössit tartják a szombatos felekezet megalapítójának (amelynek utolsó képviselői a bözöd-újfalusiak voltak). Betegen vonult vissza a közéletből szenterzsébeti birtokára, ahol addig olvasta a bibliát, amíg „kitalálta” a szombatos vallást, annak művelődési központját megteremtve a faluban. Értekezéseket, tanító énekeket írt.

1. – 65 éve született Kápolnásfaluban **Kovács Mária Magdolna** nyelvész, újságíró, szerkesztő, Kovács Nemere felesége. Lánykori neve József. Névtani tanulmányai szakkiadványokban jelentek meg. Havasolja 21 települése szemlényévi anyagának feldolgozásával doktori címet szerzett. 1990–93 között a *Családi Tükör* főszerkesztője volt. Több kötet anyagát válogatta, illetve elő- és utószóval látta el.

3. – 70 éve született Korondon **Venczel Árpád** tanár, festő, grafikus, szobrász.

8. – 75 évvel ezelőtt halt meg városunkban **Kertész Albertné Fischer Lujza** zongoraművész és zeneszerző (sz. Fiume, 1860).

P. Buzogány Árpád

Lajtha László zeneszerző és népzene kutató

Betlehemezők

- 1. Magyarszovát. Dr. Pozsony Ferenc felvétele, 1984.*
 - 2. Gyimesfelsőlök. Dr. Pozsony Ferenc felvétele, 1991.*
- Lásd cikkünket a 14. oldalon.*